

บทที่ ๓

แก่นธรรมจากวรรณกรรมเรื่องกายนคร

ในบทที่ ๓ นี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากวรรณกรรมเรื่องกายนครในสังคมไทย ดังจะได้ทำการวิจัยต่อไป

แก่นธรรมผ่านวรรณกรรมเรื่องกายนครฉบับต่างๆ มีดังนี้

- แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนคร
- แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับจังหวัดพังงา
- แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับจังหวัดนครศรีธรรมราช
- แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับ แปลก สนธิรักษ์ ฉันทน์ จำเริญ
- แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับนครนายก

๓.๑ แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนคร

(๑) แก่นธรรมจากมหาสมุทร (๒) แก่นธรรมจากแนวคิดเรื่องประตูเมืองทั้ง ๖ (๓) แก่นธรรมจากแนวคิดเรื่องสถานีประตูเมือง (๔) แก่นธรรมจากราชทูต ๒ นายผู้มีราชการด่วน (สมถและวิปัสสนา (๕) แก่นธรรมจากเจ้าเมืองผู้ครองกายนคร (วิญญาน) (๖) แก่นธรรมจากเส้นทางสี่แยกกลางเมือง (๗) แก่นธรรมจากพระราชสาส์นตามความเป็นจริง (นิพพาน) (๘) แก่นธรรมจากทางตามที่ดินดินในเมือง (มรรค ๘)

๓.๒ แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับจังหวัดพังงา

(๑) พระสติปัญญา ๔ (๒) อิทธิบาท ๔ (๓) สัมมปปธาน ๔ (๔) อิทธิย ๕ (๕) พละ ๕ (๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๘) พรหมวิหาร ๔

° พระครูวิจิตรธรรมสาร, กายนครจังหวัดพังงา, วัดสุวรรณาวาส (ต.ท้ายเหมือง : จังหวัดพังงา) หนังสือปกขาว, อักษรไทยโบราณเขียนด้วยหมึก.

๓.๓ แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครรบจับจันทนครศรีธรรมราช^๒

(๑) ไตรลักษณ์ (๒) ศีล ๕ ข้อ (๓) อกุศลมูล ๓ (๔) ธาตุ ๔ (๕) กามคุณ ๕ อย่าง (๖)

ปหาน ๓

๓.๔ แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครรบจับ แปลก สนธิรักษ์, ฉันท ขำวิไล^๓

(๑) ไม่คบคนพาล (๒) ไตรลักษณ์ (๓) ความไม่ประมาท (๔) พระพุทธรูป ๕ (๕) พระธรรมคุณ (๖) พระสังฆคุณ (๗) ศีล ๕ ข้อ (๘) อวิชา ๘

๓.๕ แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครรบจับนกรกาย^๔

(๑) ไตรลักษณ์ (๒) ธาตุ ๔ (๓) ศีล ๕ ข้อ (๔) โลกธรรม ๘ (๕) กรรมบถ ๑๐
มีอรรถาธิบาย ดังนี้

๑) แก่นธรรมจากมหาภูตรูป^๕

คำว่า “กาย” แปลว่า หมู่ หมายถึง อวัยวะน้อยใหญ่ทั้งหลายมารวมกัน เป็นหมวดหมู่เป็นกลุ่มก้อน อยู่ในรูปธรรมทั้งหมดเรียกว่า “เมือง” ร่างกายของมนุษย์ประกอบขึ้นจากรูปมี ๒๕ ชนิด คือ มหาภูตรูป ๔ หมายถึง สิ่งที่มีคุณภาพ ปฐมภูมิ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมธาตุไฟ อุปาทายรูป ๕ หมายถึง รูปที่เกิดสืบเนื่องมาจากมหาภูตรูป มีทศัตถุภูมิ ๒๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น โดยความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือไม่สุข ไม่ทุกข์ คือ อาการที่จิตรับรู้ หรือ จำได้หมายรู้^๖ เป็นลักษณะประกอบจิตและปรุงแต่งให้ดีและเลว^๗ที่เป็นธรรมชาติรู้แจ้ง ทางอารมณ์ทางตา ทางหู จมูก ลิ้น กาย และใจฝ่ายอกิธรรม เรียกว่า วิญญูญาณ “จิต” ของร่างกายที่เราเรียกว่า “เมืองแห่งร่างกาย”^๘

^๒ ชวน เพชรแก้ว, กายนกร นรศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

^๓ แปลก สนธิรักษ์, ฉันท ขำวิไล, กายนกร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตินราการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑.

^๔ นายอยู่ อยู่เรือ, กายนกรบจับนกรกาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒-๒๓.

^๕ ถ.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑-๒๒/๒๒/๒๓.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๐/๔๕๐.

^๗ อภิ.ย. (ไทย) ๓๘/๒๖/๓๔.

^๘ ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๒๕๕-๓๐๐.

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับอุตราเถรีว่า ร่างกายแก่หง่อมแล้วเป็นรังของโรค มีแต่จะทรุดโทรมลงไป “ร่างกายนี้เน่าเปื่อยไม่ช้าก็จะดับไป เพราะความตายเป็นที่สุด”^๕

ดังนั้น เมืองกายนคร (กายา) จึงมีลักษณะเป็นอิทัปปัจจัจจตา คือ ความเป็นของอาศัย เหตุปัจจัยเกิดขึ้น และเหตุปัจจัยที่ว่าได้แก่ “วิญญาน”^๖ มีลักษณะเป็นอนิจจตา คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ต้องทรุดโทรม พุพัง แดกสลายในที่สุด^๗ เมื่อปราศจากวิญญาน ก็เหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งไว้ไม่มีใครสนใจ^๘ มีลักษณะเป็นทุกขตาเป็นของทนอยู่ในภาวะเดิม ไม่ได้ถูกบีบคั้นภายในให้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีความลำบาก เป็นรังของโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา^๙

มีลักษณะเป็นอนัตตา คือ ความเป็นของไม่มีตัวตนที่แท้จริง ไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์ควรเรียกว่าเป็นของตน^{๑๐}

มีลักษณะเป็นสังขตธรรมภาวะ คือ มีความไม่เป็นของที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา ไม่ได้มีอยู่เองโดยลำพัง แต่กายถูกปัจจัยคือ มหาภูตรูป ๔ ปรุงแต่งขึ้นมา และค่อยมีลักษณะเป็นไปตามเครื่องหมาย กำหนดรู้ ความเป็นสังขตธรรม ๓ ประการคือ^{๑๑} (๑) ปรากฏความเกิดขึ้น (อุปาทะ) (๒) ปรากฏความเสื่อม (วยะ) (๓) เมื่อดำรงอยู่ก็ปรากฏความผันแปร (อัญญัตถ) และมีลักษณะเป็นอัปยาคฤตภาวะคือ ความเป็นกลาง ๆ หมายความว่า ร่างกายของมนุษย์ตามปกติแล้วกายไม่สามารถที่จะทำบุญหรือทำบาปได้ด้วยตัวของกายเอง

เพราะว่าเมืองของร่างกาย มีหน้าที่ของคนตามธรรมชาติ แม้มนุษย์จะใส่ใจหรือไม่ก็ตาม มันก็ทำหน้าที่ของมันอย่างนั้น ถ้าเรามองหน้าที่ของกาย แบบไม่แยกส่วน กายมีหน้าที่ ๒ ประการคือ (๑) ทำหน้าที่รับรู้เสพสเวยโลกสำหรับทำหน้าที่เชื่อมต่อกับโลกภายนอก โดยอาศัย ทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

^๕ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๔๘/๓๘.

^๖ ส.นิ (ไทย) ๑๖/๖๕/๑๔๒.

^๗ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๔๘.๑๕๐.๑๕๑/๓๘-๓๙.

^๘ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓.๒๐๕.๒๑๘.

^{๑๐} ศ.บ. (ไทย) ๑๓/๑๓๓.๒๐๕.๒๑๘.๑๔๗.๒๕๐.๒๕๖.

^{๑๑} องคิก. (ไทย) ๑๗/๒๐/๒๓.

๒) แก่นธรรมจากแนวคิดเรื่องประตูเมืองทั้ง ๖^{๑๖}

การวิเคราะห์แก่นธรรมที่เป็นองค์ประกอบของประตูเมืองทั้ง ๖ เป็นการศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการทำงานของร่างกาย แต่สำหรับคนทั่วไปหมายถึงชีวิต ที่อยู่ในทางปฏิบัติ หรือชีวิตดำเนินไปแต่ละวัน ได้แก่ การติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก สิ่งที่ทำให้ความหมายแก่ชีวิตคือ การติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกหรือมีชีวิตโดยสัมพันธ์กับโลกภายนอก ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ ภาค คือ แต่ละภาคมีระบบทำงานคือ อาศัยช่องทางชีวิตติดต่อกับโลกได้ ช่องทางที่ใช้ในการติดต่อเรียกว่าทวาร หรือประตู หรือเรียกว่าอายตนะเหมือนกัน แต่เป็นอายตนะภายนอก

เพื่อแยกออกจากกันไม่ให้สับสน เรียกอายตนะพวกแรกว่า อายตนะภายใน เรียกอายตนะพวกหลังว่า อายตนะภายนอก

อายตนะภายนอกได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ อารมณ์ที่เกิดกับใจสิ่งที่ต้องกายต้องใจนั่นเอง เมื่ออายตนะภายในได้รับรู้จำเพาะของแต่ละอย่าง เช่น รูปกระทบตาเกิดความรู้สึกขึ้นเรียกว่า เห็น หูกระทบเสียงเกิดความรู้สึกขึ้นเรียกว่า ได้ยิน จมูกระทบกลิ่นเกิดความรู้สึกขึ้นเรียกว่า กลิ่น ลิ้นกระทบรสเกิดความรู้สึกขึ้นเรียกว่า รส โผฏฐัพพะกระทบกายเกิดความรู้สึกขึ้นเรียกว่า กาย อารมณ์กระทบใจเกิดความรู้สึกขึ้นเรียกว่า มโน

ส่วนภาครับรู้อาศัยทวาร ๖ คือ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย ใจสำหรับเสพเสวยโลก ที่ปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะอาการต่าง ๆ เรียกว่า อารมณ์ ๖ คือ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

ส่วนภาคแสดงการกระทำต่อโลกอาศัยทวารซึ่งเทียบกับประตูเมืองคือ กาย วาจา ใจ เรียกว่า กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร

แต่ในกายมนุษย์ มุ่งแสดงสภาวะอันอยู่ที่ตัวชีวิตเองหรือองค์ประกอบของชีวิต พร้อมทั้งหน้าที่ของมันตามสมควร จึงกล่าวเฉพาะภาค ๑ คือ เรื่องของทวาร ๖ ได้แก่ จักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร

ดังนั้นอายตนะ ๖ จึงมีคู่ของมันอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่รับรู้แต่ละอย่างโดยเฉพาะสิ่งที่ถูกรู้ นั่นเอง

อายตนะ ๖ จึงเปรียบเหมือนประตูของเมืองกายนคร เพราะเป็นเจ้าของอารมณ์ต่างๆ ลักษณะของประตูทั้ง ๖ หมายถึง อายตนะ ๖^{๑๗}

^{๑๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๔/๓๓๕.

^{๑๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑-๒๒/๒๒/๒๓.

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายใน พิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายทั้งภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติต้องพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง คอยป้องกันไม่ให้อารมณ์โลก อารมณ์โกรธ อารมณ์หลง มิให้ครอบงำจิตใจ เหมือนบานประตูทั้ง ๖ ของพระนครที่คอยป้องกันโจรผู้ร้าย และเข้าออกจากนอกและในพระนคร เป็นต้น หรือพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด ทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่

จากการศึกษาประตูเมืองเป็นทางเข้าออกของชาวพระนคร และเป็นการป้องกันโจรผู้ร้ายที่จะลอบเข้ามาขโมยทรัพย์สินเงินทองในพระนคร ดังนั้นจึงเทียบได้กับอายตนะ ๖ ที่เป็นประตูเมือง คอยป้องกันอารมณ์ต่าง ๆ เช่น รูปมากระทบตาเกิดความรู้สึกรู้เห็น เห็นรูปใจก็กำหนดต่อไปว่ารูปสวยไม่สวย เสียงกระทบหูเกิดความรู้สึกรู้เห็นว่าเสียง ใจก็กำหนดต่อไปว่าเสียงเพราะเสียงไม่ กลิ่นกระทบจมูกเกิดความรู้สึกรู้เห็นว่ากลิ่น ใจก็กำหนดต่อไป กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น โผฏฐัพพะกระทบกายเกิดความรู้สึกรู้ว่า เย็น ร้อน อ่อน แฉะ อารมณ์มากระทบกับใจเกิดความรู้สึกรู้ขึ้นทั้งอิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา เมื่อใจกำหนดอยู่กับอารมณ์เหล่านี้ทำให้เกิดกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความทุกข์ ก็เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติต้องพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง คอยป้องกันไม่ให้อารมณ์โลก อารมณ์โกรธ อารมณ์หลง มิให้ครอบงำจิตใจ เหมือนบานประตูทั้ง ๖ ของพระนครที่คอยป้องกันโจรผู้ร้ายและคนเข้าออกในพระนคร เป็นต้น

๓) แก่นธรรมจากแนวคิดเรื่องสตินายประตูเมือง

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้้นำแก่นธรรมจากนายนายประตูเมืองคือ สติ^{๑๘} มาวิจัยดังนี้

การเปรียบเทียบนายประตูเมืองเหมือนกับสติ เพราะนายประตูเป็นผู้คอยดูแลคนที่เข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับการโดยปล่อยคนที่ไม่ควรเข้าออกให้ออกได้ และห้ามคนที่ไม่ควรเข้าไม่ให้เข้าไป คนที่ไม่ควรออกไม่ให้ออกไป สติเป็นธรรมสำคัญในด้านจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมเร้าเตือนให้ปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งจะมีให้หลงเพลิดเพลิดไปตามความชั่ว และป้องกันไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น หรือแทรกแซงเข้ามาในจิตใจได้ พุดง่าย ๆ ว่า จะเตือนตนเองในการทำความคิด และไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว ซึ่งควรระมัดระวังอยู่เสมอไม่ยอมถลำลงไปทางเสื่อม การทำ การพูด การคิด จะไม่ผิดพลาด เพราะสติความระลึกได้เป็นนายทวารบาลคอยควบคุมดูแลตลอดเวลา

^{๑๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑-๒๒/๒๒/๒๓.

แต่การพัฒนาสติจำเป็นต้องมีเครื่องมืออุปกรณ์ท่านเรียกว่านิมิต หรือเครื่องหมายในการปลูกฝังสติ เพื่อให้ตัวโพธิ์เจริญเติบโต แดกกิ่งก้านสาขา ใ้ร่มเงาและให้มรรคผลในที่สุด การปลูกพืชโดยทั่วไปนั้น ก่อนอื่นต้องมีการเพาะเมล็ดก่อน อาจจะเพาะในแปลง เพาะในถุงดำ เพาะในกระถาง หรือภาชนะก็ได้ และเพาะในที่ร่ม ก่อนจะนำไปปลูกในที่แจ้ง สติเป็นเมล็ดพืชพันธุ์แห่งโพธิ์นี้เช่นกัน การเพาะก็ต้องอาศัยพื้นที่เช่นกัน และกายนี้ก็เป็นที่เหมาะสมที่สุด หากสติระลึกอยู่กับกายมั่นคงดีแล้วก็ย่อมเจริญเติบโต เป็นร่มเงาให้สติ ย่อมเห็นจิตได้ เห็นทั้งกายเคลื่อนไหว และใจนึกคิดในคราวเดียวกันไปเลย ไม่ใช่ทำทีละอย่าง แต่จะทำได้ก็ต่อเมื่อสตินี้เป็นมหาสติปัฏฐาน๔ บริบูรณ์ที่สุด

ดังนั้นสติขั้นสูงคือ การพิจารณาในสติปัฏฐาน ๔^{๑๙} คือการพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ดังนี้

การตั้งสติพิจารณากาย เป็นเครื่องแก้ตัณหาจริตอย่างหยาบ การตั้งสติพิจารณาเวทนา เป็นการแก้ตัณหาจริตอย่างละเอียด การตั้งสติพิจารณาจิตเป็นเครื่องแก้ทิฏฐิจริตอย่างหยาบ การตั้งสติพิจารณาธรรมเป็นเครื่องแก้ทิฏฐิจริตอย่างละเอียด

สรุป การใช้สติพิจารณาอารมณ์โดยเลือกสถานที่ปฏิบัติเป็นที่สงบ สงัด ปราศจากสิ่งรบกวน ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ได้แก่ มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก มีสติอยู่ที่การเคลื่อนไหว อยู่ในอิริยาบถทุกอย่าง มีสติพิจารณาส่วนประกอบของร่างกาย ว่าเป็นสิ่งไม่งาม น่ารังเกียจ มีสติพิจารณาส่วนประกอบของร่างกายเป็นเพียง ดิน น้ำ ลม ไฟ มีสติพิจารณาร่างกายเห็นเป็นซากศพ มีความอึดพอง เน่าเปื่อย สัตว์จิกกินเหลือแต่กระดูก กายานุปัสสนามีจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเกิดเป็นสมาธิ เห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็เกิดความเบื่อหน่าย ไม่ยึดมั่นสิ่งทั้งหลาย ว่าเป็นตัวตนของเรา

สติจึงเป็นเหมือนนายประตู่ที่คอยดูแลบุคคลและวัตถุต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามายังพระนคร เมื่อนายประตู่คือสติมีความควบคุมดีแล้ว ความชั่วร้ายจะไม่เกิดขึ้นในพระนคร เพราะสติคือนายประตู่คอยดูแลรักษาเป็นอย่างดี

๔) แก่นธรรมจากราชทูต ๒ นายผู้มีราชการด่วน (สมณ - วิปัสสนา)^{๒๐}

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาดังนั้นผู้เขียนจะได้วิจัยเรื่องแก่นธรรมจากราชทูตอยู่ในกายนคร ลักษณะของราชทูตคู่ได้แก่ สมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๓๔๕.

^{๒๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๕/๒๕๕.

คำว่า ราชทูต แปลว่า ผู้มาแจ้งข่าวเป็นสัญญาณเตือนให้ระลึกถึงคตินิยมของชีวิต อันมีความตายเป็นที่สุด เพื่อให้เกิดความสังเวช และเร่งชวนขวาย ทำความดีด้วยความไม่ประมาท

นอกจากนี้ความหมายคำว่า ทูตในทางราชการแปลว่า ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นตัวแทนทางราชการแผ่นดิน ผู้ได้รับแต่งตั้งให้ไปเจรจากิจการบ้านเมือง

กายนครในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลักษณะของราชทูตคนหนึ่งหมายถึง สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ก็เป็นราชทูตมาเตือนคนเราอย่าประมาทในชีวิต ให้เร่งสร้างคุณงามความดี โดยการอบรมเจริญภาวนา มีทั้งการอบรมเจริญความสงบ ซึ่งเป็นสมถภาวนา และการอบรมเจริญปัญญาคือ วิปัสสนาภาวนา ทั้งสองอย่างต้องอาศัยปัญญาจึงจะเจริญได้ ถ้าไม่รู้ลักษณะสภาพของจิตที่ต่างกันระหว่างกุศลจิตและอกุศลจิต ก็ย่อมจะเจริญสมถคือ ความสงบจากอกุศลไม่ได้ ฉะนั้นการอบรมเจริญความสงบของจิตต้องมีสติสัมปชัญญะ ที่สามารถรู้สภาพที่ต่างกันของกุศลจิตและอกุศลจิตในปัจจุบันเสียก่อน แล้วจึงจะอบรมเจริญกุศลจิตที่เป็นความสงบคือ สมถภาวนา สำหรับวิปัสสนาภาวนา เป็นสติสัมปชัญญะที่สามารถรู้สภาพที่ต่างกันของรูปธรรม นามธรรม ตามความเป็นจริงคือปัญญา หมายถึงกิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนดเฉพาะภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ้ง ความไคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทางความเห็นแจ้ง ปัญญาเป็นเครื่องนำทางความเห็นแจ้งความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญาเหมือนอินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา ปัญญาคือพละ ปัญญาเหมือนศาตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้วความไม่หลง ความวิจยธรรมชื่อว่า สัมมาทิฐิ เรียกว่า ปัญญินทรีย์หรือวิปัสสนา^{๒๑}

สรุปความว่า สมถะและวิปัสสนาทั้งคู่นี้เป็นราชทูตที่พระพุทธองค์ส่งมา เพื่อแจ้งแก่เจ้าเมืองกายนคร เจ้าเมืองได้รับข่าวเกิดความปิติ ว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงทอดทิ้ง ทรงช่วยเหลือในคราวคับขัน จึงเร่งเชิญเข้ามาโดยเร็ว ฝ่ายราชทูตทูลทราบบว่าเจ้าเมืองทูลเชิญจึงเข้าเมืองกายนคร และนำสมถะและวิปัสสนามอบให้แก่เจ้าเมือง เพื่อนำไปปฏิบัติยังความสงบให้แก่เมืองกายนคร ชาวเมืองกายนครทุกคนนำมาปฏิบัติและระลึกถึงคตินิยมของชีวิตอันมีความตายเป็นที่สุด เพื่อเกิดความสังเวชและเร่งชวนขวายปฏิบัติธรรมด้วยความไม่ประมาทต่อไป

๕) แก่นธรรมจากเจ้าเมืองผู้ครองกายนคร (วิญญาน)

แก่นธรรม คือ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาซึ่งผู้วิจยจะได้นำมาศึกษาวิจยแก่นธรรมจากเจ้าเมืองกายนคร ในพระพุทธศาสนาเจ้าเมืองคือผู้ปกครองบ้านเมือง โดยเปรียบเทียบกับวิญญาน

^{๒๑} อภ.สง (ไทย) ๓๔/๓๑/๓๐.

ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละส่วน เจ้าเมืองมีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง หน้าที่ของเจ้าเมืองมีดังนี้ (๑) คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่ประชาชนในพระราชฐาน (๒) คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่กษัตริย์เมืองขึ้นภายใต้พระบรมเดชานุภาพ (๓) คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่กษัตริย์ผู้ตามเสด็จ (๔) คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่สมณพราหมณ์และภทฺธิ (๕) คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่ชาวนิคมและประชาชนทั่วไป (๖) คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่สมณชีพรามณ์อยู่ในศีลธรรม (๗) คຸ້ມครองนกและเนื้อบำรุงไว้สืบพันธุ์ (๘) ห้ามมิให้บุคคลประพฤติอันไม่เป็นธรรม (๙) แจกจ่ายทรัพย์บำรุงแก่ผู้ขัดสนไร้ทรัพย์ (๑๐) คบหาสมาคมกับสมณพราหมณ์ศึกษาปฏิบัติธรรม (๑๑) เว้นจากความกำหนัดในกาม (๑๒) ไม่โลภมากอยากได้ในสิ่งที่ควรและไม่ควร

ในกายนครได้กล่าวว่าเจ้าเมืองได้แก่ วิญญาน วิญญานแปลว่าความรู้ในกิจและหน้าที่ของตัวมันเอง และสามารถรู้อารมณ์ ๖ ประเภทได้แก่ (๑) จักขุวิญญานคือ ความรู้ทางตา (๒) โสตวิญญานคือ ความรู้ทางหู (๓) ชานวิญญานคือ ความรู้ทางอารมณ์ทางจมูก (๔) ชิวหาวิญญานคือ ความรู้ทางลิ้น (๕) กายวิญญานคือ ความรู้ทางกาย หรือประสาททั้ง ๕ (๖) มโนวิญญานคือ ความรู้ทางใจ ความรู้สึกนึกคิด^{๒๒} กล่าวคือวิญญาน ๕ ประเภท เป็นธรรมชาติที่มีการรู้แจ้งทางอารมณ์ ประสาททั้ง ๕ และมโนวิญญาน เป็นธรรมชาติรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่สามารถสังเกตได้ไม่ยากในชีวิตประจำวัน และเป็นลักษณะโดดเด่น ดังนั้น วิญญานจึงเป็นส่วนประกอบของชีวิต อันเป็นธรรมชาติที่มีการรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจเป็นลักษณะ^{๒๓}

ส่วนประกอบแห่งชีวิตนี้เป็นธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตถึงวิญญานที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เพราะวิญญานเป็นปัจจัยนามรูปจึงเกิด”^{๒๔} ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งหลักธรรมปฏิจกสมุปบาทผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรายละเอียดต่อไป มีพุทธพจน์ที่มีความหมายกล่าวความตอนหนึ่งในแบบข้ามภพ ข้ามชาติ วิญญานในที่นี้หมายถึง ปฏิสนธิวิญญาน ที่ทำหน้าที่ในการเกิดในภพใหม่ และนามรูปได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และรูปขันธ์ ซึ่งมีความหมายแบบข้ามภพ ข้ามชาติ หมายถึง นามรูปที่เกิดขึ้นในปฏิสนธิกาล^{๒๕} กล่าวอีกในหนึ่งคือ ร่างกาย และสภาพทางจิตที่เกิดในครรภ์มารดา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พระอานนท์ว่า “ถ้าวิญญานจะไม่หยั่งลงในครรภ์มารดานามรูปจะก่อตัวขึ้นในท้องมารดาได้หรือ” พระอานนท์ทูลตอบว่าไม่ได้

^{๒๒} ศ.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓/๒๒.

^{๒๓} พระนาคเสน, มลีนปัญหาฉบับแปล, ในมหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย), หน้า ๕๔-๕๕.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย ๑๐/๑๕/๖๕).

^{๒๕} วิสุทธิ. (ไทย) ๓๘/๕๐๔-๕๐๕.

พระพุทธเจ้าข้า”^{๒๖}อย่างไรก็ตามนามรูปนี้จะก่อตัวขึ้นในกรรมมารดาได้นั้นจะต้องมีปัจจัยประกอบด้วยอย่างน้อย ๒ อย่าง ได้แก่ มารดา บิดาอยู่ร่วมกัน และมารดาอยู่ในวัยเจริญพันธุ์^{๒๗}

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ปฏิสนธิวิญญานเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามวิญญานมีหน้าที่ ๑๒ หน้าที่ ได้แก่ ภวังควิญญาน ทำหน้าที่รักษาทรงตัวอวิชชฌาน ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ที่เข้ามากระทบใหม่ ทสณกิจ ทำหน้าที่เห็น สวนกิจทำหน้าที่ได้ยิน ฌานกิจทำหน้าที่รู้กลิ่น สยณกิจทำหน้าที่รู้รส ฌสนกิจทำหน้าที่รู้สิ่งที่มาถูกต้องสัมผัส สัมปฏิจจณกิจ ทำหน้าที่รับปัญจารมณ์ สันตริณกิจทำหน้าที่ไต่สวนอารมณ์ โภจวิญญานกิจ ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ ชวนกิจทำหน้าที่เสวยอารมณ์ สัมปนกิจทำหน้าที่รับอารมณ์ที่เหลือจากชวนกิจ และสุดท้ายจุตติกิจทำหน้าที่เคลื่อนไปจากภพ จากการทำหน้าที่แห่งวิญญานจึงทำให้เกิดการเรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาน

สรุป การเปรียบเทียบเจ้าเมืองคือวิญญานคือ ทำหน้าที่เหมือนกับเจ้าเมือง เจ้าเมืองมีหน้าที่ในการปกครองให้การสงเคราะห์ประชาชนให้มีความสุข ส่วนวิญญานทำหน้าที่ในตัวของมันเอง เช่น จักขุวิญญานทำหน้าที่ดู โสตะวิญญานทำหน้าที่ฟังเสียง ฆานวิญญานทำหน้าที่สูดดมกลิ่น รสวิญญานทำหน้าที่รู้รส กายวิญญานทำหน้าที่สัมผัสจับต้อง มโนวิญญานทำหน้าที่รับอารมณ์ ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธเจ้าจึงตรัสเปรียบเทียบว่าเจ้าเมืองได้แก่วิญญาน

๖) แก่นธรรมจากเส้นทางสี่แยกกลางเมือง (ธาตุ ๔)

ทางสี่แพร่งกลางเมืองเป็นปริศนาธรรมโดยกล่าวอุปมาเปรียบเทียบว่าทางสี่แพร่งกลางเมืองหมายถึง มหาภูตรูป ๔^{๒๘} คือ การแสดงถึงธาตุ ๔ อันเป็นส่วนประกอบของถนนสำคัญ ๔ สาย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ให้ปรากฏเห็นอย่างชัดเจนและเป็นการแสดงลักษณะเฉพาะของธาตุทั้ง ๔ แต่ละอย่างคือ (๑) ธาตุดินมีลักษณะแข็งแ้ง (๒) ธาตุน้ำมีลักษณะเหลว เอิบ อาบ (๓) ธาตุไฟมีลักษณะอบอุ่นและร้อน (๔) ธาตุลมมีลักษณะพัดไหวไปมา

เมื่อธาตุดินมากอากาศจะแข็งแ้งเป็นอย่างดินหรือภูเขา บางคราวเหมือนจะล้มทับชาวกายนกรทั้งสี่

เมื่อธาตุน้ำมาก ก็จะไหลท่วมเหมือนคลื่นลมในมหาสมุทรคล้ายคลื่นสินามิ ที่ไหลมาท่วมบ้านเรือนของชาวกายนกรให้พังทลายไป

เมื่อธาตุไฟมาก จะทำให้เกิดความร้อนเหมือนไฟบรรลัยกัลป์ จะเผาไหม้โลกทั้งโลกของชาวกายนกรให้ย่อยยับ

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๖๖.

^{๒๗} พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อใดมารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดูและคันธัพพะก็ปรากฏเมื่อนั้น เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้” ดูใน ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๓/๒๐๑๒.

^{๒๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๕/๒๕๕.

เมื่อธาตุลมมากก็จะกลายเป็นลมพาสุพุดพาสั่งทั้งหลายในกายนครให้ล่มสลายเช่นเดียวกัน

เมื่อธาตุทั้ง ๔ เกิดความผิดปกติ ชาวพระนครมีความกลัวเกิดความระส่ำระสายขึ้นในเมืองกายนคร

เมื่อเกิดความกลัวความระส่ำระสายเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าสอนให้ชาวพระนครพิจารณาร่างกายที่ประกอบด้วยมหาธาตุรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นเหมือนปาก ๖ ข้าง และพิจารณาอาการ ๓๒ มี ผม ขน เล็บ เป็นต้น ว่าเป็นธาตุชาติที่บรรจุเต็มไถ้นั้น^{๒๙} โดยความเป็นธาตุให้พิจารณาเหมือนคนฆ่าโค หรือลูกมือคนฆ่าโค ผู้ขยันฆ่าโคแบ่งออกเป็นในแต่ละสัดส่วน^{๓๐}

ผลที่เกิดจากการปฏิบัติตามแนวนี้นี้ ย่อมเป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้วคือ ทำให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นกายภายในบ้าง พิจารณาเห็นกายภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือ ความเกิดขึ้นภายในบ้าง พิจารณาเห็นธรรมความเสื่อมภายในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือ ความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นในกายบ้าง จนกระทั่งเห็นชัดว่ามีแต่กายอยู่ในความเห็นนั้น ไม่ประกอบด้วยต้นหาและทฤษฎีปราศจากความยึดมั่น^{๓๑}

ผู้วิจัยเห็นว่า ร่างกายวัตถุสารและพลังงานล้วนมีธาตุ ๔ ครบ เพียงแต่แสดงตัวออกให้สังเกตได้ชัดเจนหรือไม่เท่านั้น ในร่างกายของบุคคลสามารถสังเกตสิ่งที่มีลักษณะแห่งธาตุต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้น หากพิจารณาในระดับละเอียดมากขึ้น เช่น มหาธาตุรูป ๔ ประกอบไปด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เราจะพิจารณาได้จากลักษณะของธาตุ ธาตุอันใดมีลักษณะเข้มแข็ง ธาตุนั้นเรียกว่าธาตุดิน ที่เป็นไปในกายนคร ได้แก่ เกศา ผม โลม ขน นขา เล็บ ทนต์ ฟัน ตโจ หน้ง มัง เนื้อ นหารู เอ็น กิโถมะกัง พังผืด ปิหะกัง ไต ปัพพาสัง ปอด อันตัง ไส้ใหญ่ อทะคุนัง สายรัดไส้ อุทะริยัง อาหารใหม่ กะริสัง อาหารเก่าอัญญิ กระดูก อัญญิมินชัง เชื้อในกระดูก สรุปว่าธาตุอันใดมีลักษณะเข้มแข็งเรียกว่า ธาตุดิน ธาตุอันใดมีลักษณะไหล เอบ อาบ เป็นธาตุน้ำ ที่เป็นไปในกายนคร ได้แก่ น้ำลาย น้ำเหงื่อ น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำเหลือง น้ำเลือด ธาตุอันใดมีลักษณะร้อน ที่เป็นไปในกายนคร ได้แก่ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟย่อยอาหาร ธาตุลมมีลักษณะพัดไปพัดมาที่เป็นไปในกาย ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลดพัดลงเบื้องต่ำ ลมพัดในลำไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมหายใจ

สรุป ความว่าทางสี่แพร่งกลางเมืองกายนคร ได้แก่ มหาธาตุรูป ๔ ได้แก่ ปฐวี (ธาตุดิน) อาโป (ธาตุน้ำ) เตโช (ธาตุไฟ) วาโย (ธาตุลม)

^{๒๙} ที.สิ. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๓๗.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๒๕๒๒.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๒๕๐-๒๕๑.

๗) แก่นธรรมจากพระราชสาส์นตามความเป็นจริง (นิพพาน)^{๓๒}

พระราชสาส์นตามความเป็นจริง บทความนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับปริศนาธรรมที่กล่าวอุปมาเปรียบเทียบให้มองเห็นหลักสัจธรรม คือหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ^{๓๓}

พระราชสาส์นหมายถึงหนังสือราชการของเจ้าเมืองที่ท่านทูตนำไปมอบให้เจ้าเมืองต่างๆ เป็นหนังสือราชการ ข้อความในพระราชสาส์นเป็นข้อความที่พูดความจริง มีกฎหมายรับรอง สังคมรับรอง ไม่มีใครแก้ไขได้ ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้ จึงเปรียบพระราชสาส์นตามความจริงเหมือนกับพระนิพพาน เพราะนิพพานเป็นหลักสัจธรรมของโลก ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ แล้วนำมาประกาศให้ชาวโลกทราบ เป็นสวากขาตธรรม คือ ธรรมที่ตรัสไว้ดีแล้ว ไม่มีใครแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงได้ ถึงใครจะไปแก้ไขก็ไม่มีใครรับรอง คริสมา ๒๕๕๘ ปีแล้ว ก็ยังเป็นอย่างนั้น ดังนั้นพระราชสาส์นตามความจริงจึงเปรียบด้วยนิพพาน^{๓๔}

นิพพานคือ สภาวะอันดับเย็น^{๓๕} ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอธิบายสภาพของ “นิพพาน” ไว้ว่า พระนิพพานไม่ใช่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีดวงดาวส่องแสง ไม่มีความคิด^{๓๖}

ความเกิดขึ้นแห่งนิพพาน ไม่ปรากฏ ความเสื่อมไม่มีความเป็นอย่างอื่นของนิพพาน ไม่ปรากฏ นิพพานจึงเป็นสภาวะเที่ยง มั่นคง มีความไม่แปรผันไปตามธรรมดา รวมความว่า มันไม่มีอะไรนำไปไม่ได้ไม่กำเริบ^{๓๗}

นิพพานเป็นธรรมเกษมเป็นที่ปกป้องเป็นที่หลีกเลี่ยงเป็นที่พึ่ง ที่อาศัยที่ปลอดภัยเป็นธรรมที่ไม่จุติ^{๓๘} นิพพานเป็นที่ดับดับ^{๓๙}

นิพพานเป็นเหตุล่วงพ้นวิญญานฐิติทั้งหมด^{๔๐}

ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ เรียกว่า นิพพาน^{๔๑}

นิพพาน เป็นธรรมที่สละความยึดมั่นถือมั่น^{๔๒}

^{๓๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑-๒๒/๒๒/๒๓.

^{๓๓} บ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๕๒.

^{๓๔} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๘/๘๕.

^{๓๕} บ.จ.พ. (ไทย) ๓๐/๖๓/๒๕๒.

^{๓๖} บ.อป. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓.

^{๓๗} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๓๕๑.

^{๓๘} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๓/๒๕๒.

^{๓๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๘๑๕๔/๑๒๖.

^{๔๐} ส.สค. (ไทย) ๑๕/๒๐๖/๓๑๖.

^{๔๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๔/๓๓๕.

^{๔๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓๔/๓๔.

นิพพาน คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง^{๔๓}

นิพพานเป็นสภาวะ 'ไม่แก่ ไม่ตาย ดับสนิท' เป็นทั้งสัจจอุปธิทั้งหมด เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลสเย็น^{๔๔}

นิพพาน ชื่อว่า 'ไม่แก่ ไม่ตาย เพราะไม่เกิด'^{๔๕}

นิพพานนี้เป็นทางดำเนินถึงความไม่แก่ ไม่ตาย ไม่มีความเศร้าโศก ไม่ถูกเบียดเบียน ไม่มีภัย ไม่มีความเดือดร้อน^{๔๖}

จะเห็นได้ว่านิพพานที่พระอรรถกถาจารย์ และท่านผู้รู้กล่าวว่า นิพพานคือ การดับกิเลสเครื่องเศร้าหมองอันเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นทางกระบวนการทางโลกุตตรจิต ของพระอริยบุคคล ๔ ประการ มีพระอรหันต์เป็นต้น โดยความหมาย ๒ ประการคือ (๑) การดับกิเลสหมายถึง การทำลายสภาพที่เศร้าหมองทางจิตอันเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลาย (๒) การออกไปจากค้นหา หมายถึง การสลัดออกจากความทะยานอยาก ในความเกิดขึ้นของมนุษย์คือ (๒.๑) สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง พระนิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ดำรงชีวิตอยู่ในโลกด้วยขันธ ๕ ยังมี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (๒.๒) อนุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานของพระอรหันต์ที่ดับสิ้นจากเบญจขันธแล้วคือ ไม่มีการดำรงชีวิตอยู่ในโลกอีกแล้ว เป็นขันธวิมุติพระนิพพานประเภทแรก สำหรับพระอรหันต์ที่ดับกิเลสทั้งปวงแล้ว แต่ท่านดำรงชีวิตอยู่ ประเภทที่สองสำหรับพระอรหันต์ที่ท่านละกิเลสได้ พร้อมทั้งทำลายขันธ ๕ มีรูปขันธ

๘) แก่นธรรมจากทางตามที่ตนเดินในเมือง (มรรคมืองค์ ๘)

แก่นธรรมที่จะนำมาวิจัยคือ ทางตามที่ตนเดินได้แก่ อริยมรรคมืองค์ ๘ ประการ^{๔๖}

เมื่อสิ้นเสียงของสมเด็จพระสังฆราชผู้มาแสดงธรรมแก่พระเจ้าจิตรราช ความสงบก็เกิดขึ้นในกายนกรอย่างแปลกประหลาด ทัศนวิมานะในจิตใจของชาวกายนกรก็สงบลง บรรดาตัวละครที่เข้ามาแทรกแซงอยู่ในหมู่ประชาชนก็สงบลง เพราะไม่อาจแทรกแซงอยู่ในที่สงบได้ ด้วยอำนาจแห่งอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระสังฆราช ถึงเวลาที่จะได้แสดงอริยมรรคอันเป็นทางเดินไปสู่ความดับทุกข์ ซึ่งมีความพร้อมที่จะออกเดินทางเพื่อแสดงพลังของอริยมรรคต่อไป

มรรคเป็นทางเดินไปสู่ความดับทุกข์มืองค์ ๘ ประการ

^{๔๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๖๐.

^{๔๔} พ.ม. (ไทย) ๒๕/๖/๒๕.

^{๔๕} พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๖๐.

^{๔๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๕/๒๕๕.

๑. สัมมาทิฐิ	ปัญญาความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	การเจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมัตถ	การทำงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ
๖. สัมมาวายาม	มีความเพียรชอบ
๗. สัมมสติ	การระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	การตั้งใจชอบ

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ การรู้ในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกข์สมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

ความรู้นอกจากนี้ ได้แก่ รู้กุศลและอกุศลมูล กับกุศลและอกุศลมูล และกุศลมูล อกุศลมูล ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ชื่อว่า สัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง ประกอบด้วยความเลื่อมใสแน่วแน่ในธรรมเข้าถึงสัจธรรมนี้แล้ว^{๔๗}

สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะไม่มีอาสวะ เป็นองค์มรรค คือ องค์ข้อสัมมาทิฐิ ที่เป็นตัวปัญญา ปัญญาปริยัติ ปัญญาพละ ธรรมวิจยะสัมโพชฌงค์ ของผู้มีจิตเป็นอริยะ มีจิตไร้อาสวะ ผู้พร้อมด้วยอริยมรรค ผู้กำลังเจริญอริยมรรคอยู่นี้และสัมมาทิฐิที่เป็นอริยะไม่มีอาสวะ เป็นโลกกุตระเป็นยอดมรรค

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า สัมมาทิฐิ เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำในการดำเนินตามมรรคแห่งมัชฌิมาปฏิปทา และเป็นตัวยืนยัน ที่มีบทบาทอยู่เสมอ และทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ

อย่างไรก็ตามระหว่างการเดินทางดำเนินตามมรรคก้าวหน้าเท่าใด สัมมาทิฐิมิใช่เพียงอาศัยหรือเป็นที่อาศัย หรือเป็นตัวสนับสนุนมรรคข้ออื่นๆ ด้วย ยิ่งการดำเนินตามมรรคก้าวหน้าเท่าใด สัมมาทิฐิก็ยิ่งอบรมให้แข็งแกร่งขึ้น จึงกล่าวได้ว่า สัมมาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้น และปลายสุดของมรรค^{๔๘}

๒. สัมมาสังกัปปะ

องค์มรรคข้อที่ ๒ นี้ มีคำจำกัดความตามคัมภีร์ ซึ่งถือเป็นหลักฐานทั่วไปดังนี้

คำว่าสัมมาสังกัปปะในอริยมรรคมีองค์ธรรมคือ เนกขัมมสังกัปปะ อพยาบาทสังกัปปะ อวิหิงสังกัปปะ

^{๔๗} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๘/๕๖๕/๓๐๗.

^{๔๘} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๘/๕๖๕/๓๐๗.

เพื่อรวบรัดในที่นี้ จะทำความเข้าใจกันแต่เพียงคำจำกัดความแบบทั่วไปที่เรียกว่าเป็น โลภียเท่านั้น สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง ตรงข้ามกับความ ดำริผิด ที่เรียกว่ามิจฉาสังกัปปะ ซึ่งมี ๓ อย่าง

๑. กามสังกัปปะ หรือ กามวิตก คือ ความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความคิดอยาก ได้ หรือ หมกมุ่นพัวพันอยู่กับสิ่งที่ก่อให้เกิดความอยากได้กับต้องการทางปราสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือ สิ่งสนองตัณหาอุปทาน ความคิดในทางเห็นแก่ตัว เป็นความคิดในฝ่ายราคะ หรือ โลภะ

๒. พยาบาทสังกัปปะ หรือ พยาบาทวิตก ได้แก่ ความขัดเคืองไม่พอใจ เคียด แค้นชิงชัง คิดเห็นในแง่ร้ายต่างๆ ขาดความเมตตา เป็นความคิดในฝ่ายโทสะ

๓. วิหิงสาสังกัปปะ หรือ วิหิงสาวิตก คือ ความดำริในทางเบียดเบียน ทำร้าย ข่มเหง รังแก ต้องการก่อทุกข์ ทำให้คนและสัตว์ทั้งหลายเดือดร้อน ไม่มีความกรุณา เป็นความนึก คิดฝ่ายโทสะ

ความดำริหรือแนวความคิดแบบนี้ เป็นเรื่องของคนส่วนมาก เพราะตามธรรมดา เมื่อ ปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งจะโดยการเห็น การได้ยิน การสัมผัส เป็นต้น ก็ตามจะเกิด ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าถูกใจ ชอบใจ คิดใจ ก็อยากได้ พัวพันคล้อยตาม ถ้าไม่ถูกใจ ก็ไม่ ชอบ ขัดใจ ขัดเคือง เพราะความคิดของปุถุชนมักจะเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง มีความพอใจและไม่ พพอใจของตนเข้าไปเคลือบแฝง ชักจูงทำให้เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นของๆ มันเอง

ในขณะที่ภาวะจิต ที่มีโยนิโสมนสะติการ จึงมีความดำริสิ่งปลอดโปร่ง ปราศจากความ เอนเอียง ในทางเข้าข้างและทางปฏิบัติ ตรงข้ามกับมิจฉาสังกัปปะเรียกว่าสัมมาสังกัปปะมี ๓ อย่าง เช่นเดียวกัน

๑. เนกขัมมสังกัปปะ หรือ เนกขัมมะวิตก คือ ความดำริปลอดโลภะ หรือ ประกอบด้วยอโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งออกจากกามไม่หมกมุ่น พัวพันในสิ่งเสพสนอง ความต้องการต่างๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ ความคิดเป็นคุณ หรือเป็น กุศลทุกอย่าง เป็นความคิดที่ปลอดราคะหรือโลภะ

๒. อพยาบาทสังกัปปะ คือ ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้นขัดเคือง หรือการ เพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ ความคิดต้องการให้ผู้อื่นเป็นสุข จัดเป็นความคิดที่ปลอดโทสะ

๓. อวิหิงสาสังกัปปะ หรืออภยาบาทวิตก คือความดำริที่ปลอดภัยปราศจากการเบียดเบียน ปราศจากความคิดที่ก่อทุกข์แก่ผู้อื่น โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงกันข้ามคือ กรุณา ซึ่งหมายถึง ความคิดช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นจากความทุกข์เป็นความคิดที่ปลอดโทษเช่นเดียวกัน^{๔๙}

๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ

ในองคัมมรค ๓ ข้อนี้ เป็นระดับศีลด้วยกัน จึงรวมมากล่าวไว้พร้อมกัน เมื่อพิจารณาความหมายตามหลักฐานในคัมภีร์ ดังคำจำกัดความดังนี้ สัมมาวาจาเมืองศีลธรรมดังนี้

๑. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการพูดเท็จ

๒. ปิสุณาวาจา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการพูดส่อเสียด

๓. ผรุสวาจา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการพูดคำหยาบ

๔. สัมผัสปลปา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการพูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ ประกอบด้วยองค์ธรรมดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการตัดรอนชีวิต

๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการถือเอาของที่เขามิได้ให้

๓. กามสุมิจจาจรา เวรมณี เจตนาจเววัน จากการประพฤติกามทั้งหลาย

สัมมาอาชีวะประกอบด้วยองค์ธรรมคือ อริยสาวก เว้นจากมิจจาชีพเสีย หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

จากความหมายหลักอันเป็นประจักษ์แก่กลาง ของระบบการฝึกอบรมขั้นศีล ตามที่เรียกว่า อธิศีลสิกขา^{๕๐} พุทธธรรมก็กระจายคำสอนออกไปเป็นข้อปฏิบัติและหลักความประพฤติต่างๆ ส่วนในรูปประยุกต์อย่างกว้างขวางเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ แก่สังคม เริ่มแต่การประพฤติตรงกันกับในองคัมมรค เรียกว่ากรรมบถ และหลักความประพฤติอันเป็นหลักมนุษยธรรมที่เรียกว่าเบญจศีล เป็นต้น^{๕๑}

สรุปความว่าในองคัมมรคทั้ง ๓ ข้อ เพื่อนำมาประยุกต์ในส่วนรายละเอียดให้เหมาะสมกับบุคคล การเวลาสถานที่ และโอกาสจำเพาะกรณีแล้ว หลักใหญ่สำหรับการประยุกต์ก็คือสภาพหรือระดับการครองชีวิต โดยในนี้จึงมีศีล หรือข้อบัญญัติระบบความประพฤติต่างๆ ที่แยกออกไปสำหรับคฤหัสถ์และศีลสำหรับบรรพชิต

^{๔๙} ท่าทีของจิตอย่างนี้ พัฒนาขึ้นไปถึงขั้นสูงสุด จะกลายเป็นอุpekขา เป็นองค์ประกอบสำคัญในการใช้ความคดอย่างได้ผล หาได้มีความหมายเป็นการนิ่งเฉย ไม่เอาเรื่องเอาราวอย่างที่มีกเข้าใจกันไม่ ซึ่งจะใช้อธิบายต่อไป.

^{๕๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๕/๑๔๗.

ผู้รักษาสีลจะต้องเข้าใจหลักการสาระสำคัญและสิ่งที่สำคัญยิ่งคือ วัตถุประสงค์ของศีลเหล่านั้น ทั้งในส่วนรายละเอียดที่ต่างกัน ส่วนรวมสูงสุดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจึงจะเชื่อว่ามีความเข้าใจถูกต้องไม่มงาย ปฏิบัติไม่ผิดพลาด และได้ผลจริง ดังนั้นแสดงตัวอย่างประกอบดังนี้

หลักความประพฤติที่นำมาแสดงเป็นตัวอย่างนี้ เป็นหลักกระจายความหมายออกไป โดยตรงกับองค์มรรคทุกข้อ แต่เรียงไปตามลำดับตั้งแต่กายกรรม ตรงกับสัมมากัมมันตะ ฝ่ายวจีกรรม ตรงกับสัมมาวาจา และเรียกชื่อว่า กุศลกรรมบถบ้าง สุจริตบ้าง ความสะอาด ทางกาย วาจา และใจ ดังมีตัวอย่างดังนี้

ในการครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ เมืองปาวาในป่ามะม่วง ของนายจุนทะ กัมมารบุตร นายจุนทะมาเฝ้าได้สนทนาเรื่อง โสโจกรรม (พิธีชำระตนให้บริสุทธิ์) นายจุนทะทูลว่าเขานับถือบัญญัติ พิธีชำระตนแบบของพราหมณ์ ชาวปัญจาภูมิผู้ถือเด้าน้ำ สวมพวงมาลัยสาหร่าย บูชาไฟถือการลงน้ำเป็นวัตร

บัญญัติของพราหมณ์พวกนี้ว่า แต่เช้าตรู่ทุกวันเมื่อลุกขึ้นจากที่นอนจะต้องเอามือลูบแผ่นดิน ถ้าไม่ลูบแผ่นดิน ต้องลูบมูลโค หรือลูบหญ้าเขียว หรือบ่าเรือไฟหรือยกมือไหว้พระอาทิตย์หรือมิฉะนั้น ก็ต้องลงน้ำให้ครบ ๓ ครั้ง ในตอนเย็นอย่างใดอย่างหนึ่ง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บัญญัติเรื่องการชำระตัวให้สะอาดของพราหมณ์นี้เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนการชำระตัวให้สะอาดในอริยวินัยเป็นอีกอย่างหนึ่ง หาเหมือนกันไม่ แล้วตรัสว่า คนที่ประกอบกุศลกรรมบถ ๑๐ ปาณาติบาตรอทินนาทาน ฯลฯ ที่ตรงข้ามกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า มีความไม่สะอาดทั้งทางกายวาจาและทางใจ คนเช่นนั้นเมื่อลุกขึ้นตอนเช้า จะลูบแผ่นดิน หรือไม่ลูบ จะลูบโคมัยหรือไม่ลูบ จะบูชาไฟจะไหว้พระอาทิตย์หรือไม่ทำก็ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะอกุศลกรรมบถเป็นสิ่งที่ไม่สะอาด เป็นทั้งตัวการ ทำให้ไม่สะอาด แล้วตรัสกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่เป็นตัวทำให้กายวาจา และใจสะอาดหมดจด เป็นต้น^{๕๑}

๖. สัมมาวาชามะ เป็นอริยมรรคองค์แรกในหมวดสมาธิ หรืออธิจิตสิกขา มีคำจำกัดความตามพระสูตรว่าสัมมาวาชามะ คือ ภิขุในพระธรรมวินัยนี้ ๑) สร้างฉันทะ พยายามระดมความเพียรคอยเร้าจิตไว้มุ่งมั่นเพื่อละอกุศลธรรม อันเป็นบาปที่เกิดขึ้น ๒) สร้างฉันทะ พยายามระดมความเพียรคอยเร้าจิต มุ่งมั่นเพื่อละอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ๓) สร้างฉันทะ พยายามระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้มุ่งมั่นเพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๔) สร้างฉันทะ พยายามระดมความเพียรคอยเร้าจิตไว้มุ่งมั่นเพื่อดำรงอยู่ไม่เลือนหาย เพื่อความไพบูลย์ เจริญเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๕๒}

^{๕๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๒/๑๔๘.

^{๕๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๑๕.

สัมมาวายามะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมมปปธาน หรือปธาน ๔ และมีชื่อเฉพาะสำหรับความเพียรว่า

๑. สังวรปธาน เพียรป้องกันหรือระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
๒. ปหานปธาน เพียรละหรือกำจัด อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
๓. ภวานาปธาน เพียรเจริญหรือเพียรสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
๔. อนุรักขนาปธาน เพียรอนุรักษ กุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นกุศลที่เกิดขึ้นให้เจริญยิ่งขึ้นและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วมั่นคงยิ่งขึ้น

ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนาดังจะเห็นได้จากการที่สัมมาวายามะเป็นองค์มรรคประจำ ๑ ใน ๓ ข้อ (สัมมาทิฐิ – สัมมาวาจา – สัมมาสติ) ซึ่งต้องช่วยหนุนองค์มรรคข้ออื่นทุกข้อเสมอไป ดังกล่าวข้างต้นและในหมวดธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติแทบทุกหมวด จะพบความเพียรแทรกอยู่ด้วย การเน้นความสำคัญข้อนี้จะพิจารณาจากพหูพจน์ว่าธรรมนี้เป็นของสำหรับผู้ปรารพความเพียรมิใช่สำหรับผู้เกียจคร้าน

๗. สัมมาสติ เป็นองค์มรรคข้อที่ ๒ ในหมวดสมาธิ หรืออธิจิตสิกขา คำจำกัดความในพระสูตรกล่าวว่า

๑. พิจารณาภายในกายมีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง เสียได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง เสียได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิตมีโลภะก็รู้ จิตมีโทสะก็รู้ จิตมีโมหะก็รู้ และกำจัดเสียได้

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณา และโทมนัสเสียได้^{๕๓}

สัมมาสติคือ การระลึกอยู่เนืองๆ เป็นภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำได้ ภาวะที่ไม่เลื่อนหาย ภาวะที่ไม่ลืม สติคือ ธรรมที่เป็นอินทรีย์ สติเป็นพละ สติสัมโพชฌรณค์ เป็นองค์มรรคและที่นับเนื่องเป็นองค์มรรค เรียกว่าสัมมาสติ

สัมมาสติ ตามความหมายในพระสูตร คือ หลักธรรมที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ตามที่เรียกชื่อสั้นๆ คือ

๑. กายานุปัสสนา การพิจารณากาย การตามรู้ทันกาย

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๓๔๕/๓๔๕.

๒. เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเวทนา การตามรู้ทันเวทนา

๓. จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิต การตามรู้ทันจิต

๔. ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาธรรมต่างๆ การตามรู้ทันธรรม

ก่อนอื่นที่จะพิจารณา ความหมายของสัมมาสติ ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ควรทำความเข้าใจหลักทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาสติ ไว้เป็นพื้นฐานก่อน^{๕๔}

๘. สัมมาสมาธิ^{๕๕}

สัมมาสมาธิ เป็นองค์มรรคข้อสุดท้าย และเป็นข้อที่มีเนื้อหาเพราะเป็นเรื่องของการฝึกอบรมจิตเป็นเรื่องละเอียดและปราณีตทั้งในแง่ที่เป็นเรื่องของจิตอันเป็นของละเอียด และในแง่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดกว้างขวางซับซ้อนเป็นเรื่องเข้าใจยาก ผู้เขียนจะใช้วิธีสรุปข้อควรทราบไว้ดังนี้

สมาธิ แปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิตหรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนดที่เรียกสั้นๆ ว่า “เอกัคคตาธรรม” เป็นภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

สมาธิ แบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ^{๕๖}

๑. ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ ซึ่งคนสามัญทั่วไปสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่กิจการงานในชีวิตประจำวันได้ผลดี

๒. อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียดๆ หรือจวนแน่วแน่

๓. อัปปนาสมาธิ สมาธิแน่วแน่แนบสนิท สมาธิในจิตตภาวนา เป็นสมาธิระดับสูง ซึ่งถือเป็นความสำเร็จที่ต้องการของคนเจริญสมาธิ

๓.๒ แก่นธรรมจากรรณกรรมเรื่องกายนคณบับจังหวัดพังงา

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่กวีนำมาแต่งเป็นคำประพันธ์ทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ดังที่ปรากฏในกายนคณบับจังหวัดพังงา ดังนี้

พระองค์ทรงทิพภูษาอาภรณ์	กาญจนกัญจนพุกกระเจิกเกล้าสะอึงทอง
สร้อยสังวาล กรองนก	รัดโอบอกพระอังสา
กล่าวคือ โทษียปักขิยธรรมสามสิบเจ็ด	ย่อมเป็นเครื่องประดับกายของพระองค์
คือ พระสติปัฏฐานสี่ สัมมปปธานสี่	พละห้า โพชนงค์ เจ็ด
อัฐังคิกมรรค แปด	จึงเป็นโทษียปักขิยธรรมสามสิบเจ็ดประการ

^{๕๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๕/๒๕๕.

^{๕๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๕/๓๔๕.

^{๕๖} สังคีติ อ. ๒๐๗ เป็นต้น.

พระองค์ทรงเสร็จแล้ว	ก็สอดใส่พุทธรธรรมรงค์ ทั้งสิบนิ้ว
กล่าวคือศีลสิกขาบทสิบประการ	อันเป็นศีลแห่งสามเณร
พระองค์ทรงพระมงกุฏ	อันเป็นมิ่งมงกุฏแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย
กล่าวคือ ศีลสองร้อยยี่สิบเจ็ด	พระองค์ทรงเสร็จแล้ว
พระองค์ก็ทรงเกราะเพชรสำหรับราชานุภาพ	คือจตุพรหมวิหารทั้งสี่
คือพระเมตตา กรุณา มุทิตา อุpekขา	แล้วพระองค์ก็ทรงพระขรรค์อันคมกล้า
คือ สมุทเทพปหาน	ผลาญเสียซึ่งอริราชศัตรู
กล่าวคือ อกุศลธรรมทั้งปวงนั้น	ขาดสิ้นแล้ว ^{๕๗}

สรุปได้ว่า แก่นธรรมจากบทประพันธ์ ได้แก่ โภชิตธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่

๑. พระสติปัญญา ๔

๒. อธิปไตย ๔

๓. สัมมปปธาน ๔

๔. พละ ๕

๕. โพชฌงค์ ๗

๖. อริยมรรค ๘

สอดใส่พุทธรธรรมรงค์ทั้งสิบนิ้ว คือ ศีล ๑๐ ประการ พระองค์ทรงมงกุฏอันเป็นมิ่งมงคลแห่งพระอริยเจ้าคือศีล ๒๒๗ ข้อ พระแก้วทรงเกราะเพชรสำหรับราชานุภาพ คือ จตุพรหมวิหารทั้งสี่ พระองค์ทรงพระขรรค์อันคมกล้า คือ สมุทเทพปหาน อกุศลธรรมทั้งปวงคือ ธรรมเป็นฝ่ายทำลายความดี ได้แก่ อกุศล ๓ ประการ คือ โลภะ ความอยากได้ โทสะ ความโกรธ โมหะ ความหลง^{๕๘}

๑) วิเคราะห์แก่นธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นธรรมฝึกฝายแห่งความตรัสรู้ ประกอบด้วยธรรมะ ๗ หมวด คือ สติปัญญา ๔, สัมมปปธาน ๔, อธิปไตย ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, มรรคมีองค์ ๘ รวมเป็น ๓๗ จึงเรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ได้แก่

๑) สติปัญญา ๔ คือ การเจริญสติระลึกรู้

๑. กายานุปัสสนาสติปัญญา คือ การหมั่นคิดใคร่ครวญโดยเน้นที่เรื่องรูปธรรม

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัญญา คือ การหมั่นคิดใคร่ครวญโดยเน้นที่เรื่องนามธรรมในส่วนความรู้สึจากสัมผัส

^{๕๗} พระครูวิจิตรธรรมสาร, กายนครจังหวัดพังงา, วัดสุวรรณาวาส (ต.ท้ายเหมือง : จังหวัดพังงา) หนังสือปกขาว, อักษรไทยโบราณ, หน้า ๒๖.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การหมั่นคิดใคร่ครวญโดยเน้นที่เรื่อนามธรรมในส่วนของการรับรู้

๔. ธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การหมั่นคิดใคร่ครวญโดยเน้นทุกเรื่องทั้งรูปธรรมและนามธรรม

๒) สัมมปธาน ๔ คือ ความเพียรพยายาม

๑. สังวรปธาน คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒. ปหานปธาน คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ภวานาปธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น

๔. อนุรักษณปธาน คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น

๓) อิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จในกิจอันเป็นกุศล

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจและเต็มใจ

๒. วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม

๓. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ จิตใจจดจ่อ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน

๔. วิมังสา คือ ปัญญาที่พิจารณาใคร่ครวญ หาเหตุผล เพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

๔) อินทรีย์ ๕ คือ ธรรมที่ทำหน้าที่เป็นใหญ่ในอารมณ์

๑. สัทธินทรีย์ คือ ความศรัทธาเป็นใหญ่

๒. วิริยินทรีย์ คือ ความเพียรเป็นใหญ่

๓. สตินทรีย์ คือ สติที่ระลึกไว้ในอารมณ์ปัจจุบันเป็นใหญ่

๔. สมาธินทรีย์ คือ การทำจิตให้เป็นสมาธิตั้งมั่นจดจ่ออยู่ในอารมณ์กรรมฐาน

๕. ปัญญินทรีย์ คือ ปัญญาทำหน้าที่เป็นใหญ่ด้วยการรู้แจ้ง

๕) พละ ๕ คือ ธรรมอันเป็นกำลังที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค

๑. สัทธาพละ คือ ความเชื่อ เลื่อมใส ศรัทธาที่เป็นกำลังให้อุดหนุน และเอาชนะธรรมอันเป็นข้าศึก เช่น ตัณหา

๒. วิริยะพละ คือ ความเพียรพยายาม เป็นกำลังให้ต่อสู้กับความขี้เกียจ

๓. สติพละ คือ ความระลึกได้ในอารมณ์สติปัฏฐาน อันจะเป็นกำลังให้ดำเนินตามความประมาทปลั่งผลอ

๔. สมาธิพละ คือ ความตั้งมั่นจดจ่ออยู่ในอารมณ์กรรมฐาน ทำให้เกิดกำลังต่อสู้เอาชนะความฟุ้งซ่าน

๕. ปัญญาพละ คือ เป็นกำลังปัญญาที่เข้มแข็ง ซึ่งทำให้เอาชนะโมหะ คือความโง่ ความหลง

๖) โปชนงค์ ๗ คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้

๑. สติสัมโพชนงค์ คือ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง
๒. ธรรมวิจยสัมโพชนงค์ คือ ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม
๓. วิริยสัมโพชนงค์ คือ ความเพียร
๔. ปิติสัมโพชนงค์ คือ ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิสัมโพชนงค์ คือ ความสงบกายใจ
๖. สมာธิสัมโพชนงค์ คือ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์
๗. อุปกขาสัมโพชนงค์ คือ ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

๗) มรรคมงคล ๘ คือ หนทางปฏิบัติที่นำไปสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน

๑. สัมมาทิฎฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึงเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงด้วยปัญญา
๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่

ในทางกุศลหรือความดีงาม

๓. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึงการพูดสนทนา แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม
๔. สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง
๕. สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน
๖. สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม
๗. สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วย

ความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ

๘. สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นิเวศน์อยู่เป็นปกติ

๒) ลิกขาบท ๑๐ ประการ คือ ศีลของสามเณร^{๕๕}

สามเณร แปลว่า ผู้เป็นเชื้อสายแห่งสมณะ เมื่อเป็นสามเณรแล้วต้องถือศีล ๑๐ ข้อ คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์ทั้งมนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการเสพเมถุนธรรม
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มสุรา และเมรัย
๖. เว้นจากการบริโภคอาหารในยามวิกาล
๗. เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง และการบรรเลงตลอดถึงการดูการฟ้อนเหล่านั้น
๘. เว้นจากการทัดทรงดอกไม้ การใช้ของหอม เครื่องประเทืองผิว

^{๕๕} พระครูอรุณธรรมรังษี, มนต์พิธิ, (ชลบุรี : วัดราชบุรณาราม, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐๑.

๙. เว้นจากการนอนที่นอนสูงใหญ่ และยัดหนุนสำลีอันมีลายวิจิตร

๑๐. เว้นจากการจับเงินและทอง

๓) มงกุฎ แห่งพระอริยเจ้า ได้แก่ สีส ๒๒๗ ข้อ^{๖๐}

ผู้ที่เป้นพระภิกษุต้องรักษาสีล ๒๒๗ ข้อ อันเป้นของพระภิกษุได้แก่

๑. ปาราชิก ๔ ข้อ

๒. สังฆาทิเสส ๑๓ ข้อ

๓. อนิยต ๒ ข้อ

๔. นิสสัคคีย์ ปาจิตติย์ ๓๐ ข้อ

๕. สุทธิกปาจิตติย์ ๙๒ ข้อ

๖. ปาฏิเทศนียะ ๔ ข้อ

๗. เสขีวัตร ๗๕ ข้อ

๘. อธิกรณสมณะ ๗ ข้อ

รวมเป้น ๒๒๗ ข้อ อันเป้นมงกุฎของพระอริยเจ้าทั้งหลาย

๔) พรหมวิหาร ๔

ความหมายของพรหมวิหาร ๔

- พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป้นใหญ่ พรหมวิหารเป้นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป้นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ได้แก่^{๖๑}

เมตตา	ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข
กรุณา	ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
มูทิตา	ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
อุเบกขา	การรู้จักวางเฉย

วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่องพรหมวิหาร ๔

๑. เมตตา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข ความสุขเป้นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้นได้ทั้งกายและใจ เช่น ความสุขเกิดจากการมีทรัพย์ ความสุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ เพื่อการบริโภค ความสุขเกิดจากการไม่เป้นหนี้ และความสุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป้นต้น

^{๖๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖.

^{๖๑} พระครูวิจิตรธรรมสาร, กายนคร จังหวัดพังงา, (วัดสุวรรณาวาส, ต.ท้ายเหมือง จ.พังงา), หนังสือปกขาว, อักษรไทยโบราณ, เส้นหมึก, หน้า ๒๖.

๒. กรุณา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งเข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธองค์ทรงสรุปไว้ว่าความทุกข์มี ๒ กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

- ทุกข์โดยสภาวะ หรือเกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของร่างกาย เช่น การเกิด การเจ็บไข้ ความแก่และความตายสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งรวมเรียกว่า กายิกทุกข์

- ทุกข์จรหรือทุกข์ทางใจ อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุที่อยู่นอกตัวเรา เช่น เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ รวมเรียกว่า เจตสิกทุกข์

๓. มุทิตา : ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า "ดี" ในที่นี้ หมายถึง การมีความสุขหรือมีความเจริญก้าวหน้า ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจึงหมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่มีจิตริษยา ความริษยา คือ ความไม่สบายใจ ความโกรธ ความฟุ้งซ่านซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีกว่าตน เช่น เห็นเพื่อนแต่งตัวเรียบร้อยแล้วครุฑมเขยก็เกิดความริษยาจึงแกล้งเอาเศษชอล์ก โคลน หรือหมึกไปป้ายตามเสื้อกางเกงของเพื่อนนักเรียนคนนั้นให้สกปรกเลอะเทอะ เราต้องหมั่นฝึกหัดตนให้เป็นคนที่มีมุทิตา เพราะจะสร้างไมตรีและผูกมิตรกับผู้อื่นได้ง่ายและลึกซึ้ง

๔. อุpekขา : การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดียอมได้ดี ใครทำชั่วยอมได้ชั่ว ตามกฎแห่งกรรม คือ ใครทำสิ่งใดไว้สิ่งนั้นย่อมตอบสนองคืนบุคคลผู้กระทำ เมื่อเราเห็นใครได้รับผลกระทบในทางที่เป็นโทษเราก็ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมเขาในเรื่องที่เกิดขึ้น เราควรมีความปรารถนาดี คือพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

๓.๓ แก่นธรรมจากรรณกรรมกายนคร ฉบับจังหวัด นครศรีธรรมราช

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ภิกษุ นำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ประเภทคำฉันท์ คำกลอน และกาพย์

ดังที่ปรากฏในกายนคร นครศรีธรรมราช โดยเป็นคำประเภตกาพย์สุรางคนางค์ ดังบทคำประพันธ์ เรื่องไตรลักษณ์ต่อไปนี้

ถ้าทำดีไว้ครั้งสิ้นชีวิต	จะได้ความสบาย	เทวดาอวยพร
สลอนมากมาย	เทพเจ้าทั้งหลาย	ร้องชมบุญญา
แปดคำ สิบห้าคำ	อุตสาหมาจำ	ศีลภาวนา

ให้ปลงทุกข์ อนิจจัง อนัตตา อุตารักษาจำเรฐขึ้นบาน^{๖๒}

ถอดใจความแก่นธรรมจากบทประพันธ์ ได้แก่ ไตรลักษณ์ ๓ ประการ คือ

๑. อนิจจัง ความไม่เที่ยง

๒. ทุกข์ ความเป็นทุกข์

๓. อนัตตา ความไม่มีตัวตน

๑) วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่องไตรลักษณ์

ธรรม ในพระไตรลักษณ์ หมายถึงสภาวะธรรมหรือธรรมชาติดันครอบคลุมนทุกๆ สรรพสิ่งรวมพระนิพพานด้วย ดังกล่าวข้างต้น ขยายความพระไตรลักษณ์โดยย่อ เพื่อความเข้าใจในพระนิพพาน

๑. อนิจจัง ความไม่เที่ยง แปรปรวน ผันแปร ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วต้องเสื่อมหรือแปรปรวนไป

ดังนั้น สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง จึงหมายถึง สังขารสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นอันล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัย จึงล้วนไม่เที่ยง มีการผันแปร ปรวนแปรเป็นอาการธรรมดาไปตามเหตุปัจจัยที่มาประชุมรวมกันนั้น ไม่สามารถควบคุมบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้อย่างแท้จริง การควบคุมบังคับได้บ้างไม่ได้บ้าง ไม่ถือว่าควบคุมบังคับได้อย่างแท้จริง

๒. ทุกขตา ความทนอยู่ไม่ได้ เป็นสภาวะที่สุดของการแปรปรวน กล่าวคือ ต้องสลายตัวดับไปเป็นที่สุด เป็นภาวะที่เกิดจากการถูกบีบคั้นจำยอมจากสภาวะของอนิจจังที่แปรปรวนเป็นธรรมดาอยู่ตลอดเวลาที่เกิดขึ้น มองไม่ออกให้พิจารณาอะตอมที่มีอิเล็กตรอนวิ่งรอบๆ อย่างแปรปรวนอยู่ตลอดเวลาจนดับไปเป็นที่สุด

อันเนื่องจากเกิดแต่เหตุปัจจัยต่างๆ หลากหลายมาประชุมกัน แต่ก็ไม่ใช่สิ่งๆ เดียวกันอย่างแท้จริงนั่นเอง จึงมีความไม่สมบูรณ์แอบแฝงอยู่ จึงต้องแปรปรวน และจนดับไปเช่นนี้เป็นธรรมดา เป็นสภาวะธรรมหรือกฎธรรมชาติหรืออสังขตธรรม อันมีความเที่ยงและคงทนต่อทุกกาล (อย่าสับสนกับสังขารที่ไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้)

ความแปรปรวนและการดับไปเหล่านั้น จึงเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเป็นอุปาทานทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากด้วยตัณหา จึงไปยึดด้วยอุปาทานตามความพึงพอใจของตัวเอง

ดังนั้น สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ จึงหมายถึง สังขารหรือสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง หรือมีการปรุงแต่งขึ้น อันล้วนเกิดแต่เหตุต่างๆ มาเป็นปัจจัยกัน จึงไม่เที่ยง จึงทนอยู่ไม่ได้ ต้องดับไปในที่สุด ไม่

^{๖๒} ขวน เพชรแก้ว, กายนคร นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

สามารถควบคุมบังคับบัญชาได้อย่างแท้จริง สังขารทั้งหลายจึงเป็นทุกข์ถ้าไปอยากหรือไปยึดเพราะไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาได้ตามใจปรารถนาอย่างแท้จริง

๓. อนัตตา ธรรม หรือสภาวะธรรม หรือสภาวะธรรมชาติทั้งหลายล้วนไม่มีตัวไม่มีตนที่เป็นแก่นแกนถาวรอย่างแท้จริง และยังครอบคลุมถึงสังขารทั้งหลายทั้งปวงด้วย เพราะในบางขณะนั้นถึงจะมีตัวตนก็จริงอยู่ แต่ตัวตนที่เห็นหรือสัมผัสล้วนเกิดแต่เหตุมาเป็นปัจจัย อันไม่เที่ยงมาประชุมกันชั่วขณะระยะหนึ่งเท่านั้น จึงย่อมต้องแปรปรวนจนคงอยู่ไม่ได้ตลอดไป ดังเพราะว่าเกิดแต่เหตุปัจจัย ดังนั้นจึงต้องแปรปรวนและดับไปตามเหล่าเหตุปัจจัยนั้น ตัวตนที่ถึงแม้มีอยู่ขณะนั้นก็จริงอยู่จึงต้องดับไปในที่สุด ไม่เป็นแก่นแกนอย่างแท้จริงถาวรตลอดไป

ดังนั้น ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา จึงหมายถึง ธรรมหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงซึ่งหมายครอบคลุมทุกๆ สรรพสิ่งโดยไม่มีข้อยกเว้น ว่าโดยตามความจริงขั้นสูงสุดแล้ว(ปรมาตม์) ไม่มีตัวไม่มีตนที่เป็นแก่นแท้ๆ ถ้ามีตัวตนที่เห็นได้ หรือผัสสะได้ด้วยอายตนะใดๆ ก็ตามทีนั้น ล้วนเป็นเพียงมวลรวมหรือมายาที่ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบของเหล่าเหตุต่างๆ ที่มาเป็นปัจจัยหรือประชุมปรุงแต่งกันนั่นเอง จึงล้วนขึ้นหรืออิงอยู่กับเหตุปัจจัย ไม่ขึ้นอยู่กับตัวตน นิพพานหรือสภาวะธรรมชาติทั้งหลายอันเป็นอสังขตธรรม ที่ไม่มีเหตุปัจจัยมาปรุงแต่ง แต่ก็ล้วนเป็นอนัตตาเป็นเพียงสภาวะธรรม กล่าวคือเป็นเพียงสภาวะธรรม แต่ยังไม่เกิดปรากฏการณ์เป็นตัวเป็นตนเป็นเหตุปัจจัยปรุงแต่งกันขึ้น

ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา จึงหมายครอบคลุมถึงทุกสรรพสิ่งในอนัตตาจักรวาลล้วนเป็นอนัตตาโดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ ทั้งสิ้น

๑) แก่นธรรมเรื่องศีล ๕

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่กวี นำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ดังปรากฏในกายนคร นครศรีธรรมราช เกี่ยวกับเรื่องศีล ๕ ความว่า

ถ้าว่าผู้ใดรักษาศีล ๕ มิได้เคลื่อนคลา มั่นคงเหลือใจ
ปาณาติปาตา อทินนาทานา เป็นสองเล่าใส กาเมสุมิจจาจรา
มุสาต่อไป สุรานั่นไสย เป็นห้าด้วยกัน^{๖๓}

ถอดใจความจากบทประพันธ์ ได้แก่ ศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวระมะณีสิกขาปะทังสะมาทิยามิ เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. อะทินนาทานา เวระมะณีสิกขาปะทังสะมาทิยามิ เว้นจากการลักขโมย

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

๓. กามศุมิจฉาจารา เวระมะณีสิกขาปะทังสะมาทิยามิ เว้นจากการประพฤติดิในกาม
๔. มุสาวาทา เวระมะณีสิกขาปะทังสะมาทิยามิ เว้นจากการพูด
๕. สุราเมระยะมัชชะปมา ทัญญานา เวระมะณีสิกขาปะทังสะมาทิยามิ เว้นจากการดื่ม

สุรา

วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่องศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรัมณี จดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
๒. อทินนาทานา เวรัมณี จดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กามศุมิจฉาจารา เวรัมณี จดเว้นจากการประพฤติดิในกาม
๔. มุสาวาทา เวรัมณี จดเว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. สุราเมระมัชชะปมา เวรัมณี จดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความ

ประมาท

เพียงรู้จักว่าศีล ๕ ข้อ มีอะไรบ้างเท่านั้น ยังไม่พอ ผู้รักษายังต้องรู้เลยไปถึงว่า ท่านวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างไรในการวินิจฉัยว่าทำอะไรแล้วไหนจึงล่วงศีล คือ ศีลขาด โดยใช้กฎเกณฑ์ในการวินิจฉัยที่ท่านเรียกว่า องค์ของศีล เป็นเครื่องตัดสิน ถ้าครบองค์ของศีลข้อนั้นๆ ศีลข้อนั้นก็ขาด ถ้าไม่ครบองค์ที่วางไว้ ขาดไปหนึ่งหรือสองข้อ ถือว่าศีลไม่ขาด แต่ศีลก็เศร้าหมอง องค์ของศีลที่ท่านวางไว้จึงเป็นเครื่องเตือนใจให้สำรวมระวังไม่ประมาท

ศีลข้อ ๑ มีองค์ ๕ คือ

๑. *ปาโณ	สัตว์มีชีวิต
๒. ปาณส ☐ ญิตา	รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. วรกจิตต์	จิตคิดจะฆ่า
๔. อุปกุกโม	เพียรเพื่อจะฆ่า
๕. เตน มรณ	สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น

* อรรถกถาบางแห่งใช้ว่า ปราปาโณ คือสัตว์อื่นที่มีชีวิต มิได้หมายถึงตัวเอง เพราะฉะนั้น การฆ่าตัวเองจึงไม่ล่วงกรรมบถ เพราะไม่ครบองค์ของศีลข้อนี้ ถ้าครบองค์ ๕ ศีลข้อ ๑ ก็ขาด ถ้าไม่ครบ ๕ ข้อ ศีลไม่ขาด แต่ก็เศร้าหมอง โทษของศีลข้อ ๑ นี้ อย่างหนักทำให้ไปเกิดในอบาย เป็นสัตว์นรก เปต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน อย่างเบาทำให้อายุสั้นเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ถึงกระนั้นโทษของการล่วงศีลข้อนี้ก็หนักเบาต่างกันด้วยร่างกายของสัตว์ ๑ ด้วยคุณสมบัติของสัตว์ ๑ ด้วยเจตนา ๑ และด้วยความพยายาม ๑

กล่าวคือ ถ้าฆ่าสัตว์ใหญ่ โทษก็มาก ถ้าฆ่าสัตว์เล็ก โทษก็น้อย ถ้าฆ่าสัตว์มีคุณมาก โทษก็หนักมาก ถ้าฆ่าสัตว์มีคุณน้อย โทษก็น้อยลดหลั่นกันลงไป ถ้าเจตนา คือ ความจงใจแรง โทษก็แรง

ถ้าเจตนาคือ ความจงใจอ่อน โทษก็น้อย ความพยายามมากโทษก็มาก ความพยายามน้อยโทษก็น้อย แต่อย่าได้คิดว่าเมื่อท่านฆ่าสัตว์เล็กทั้งมีคุณน้อย มีความจงใจอ่อน และมีความพยายามน้อย โทษก็น้อย คงจะไม่น่ากลัว อย่าลืมว่า บาปอกุศลนั้นถึงแม้จะเล็กน้อยก็ไม่ควรทำ เพราะเมื่อสำเร็จเป็นกรรมแล้ว ย่อมพาไปอบายได้เช่นเดียวกับโทษหนักเหมือนกัน เพียงแต่อาจไปอยู่ในอบายชั่วระยะเวลาอันสั้น ไม่ยาวนานเหมือนโทษหนัก เพราะฉะนั้นจึงควรตั้งวรระวังไม่ประมาทแม้โทษเพียงเล็กน้อยในอรรถกถาวัมมิกสูตร มัช.มุล. เล่าถึงพวกโจรที่ฆ่าอุบาสกที่เป็นพระพนาคามีว่าทำให้ดาบอดทันที เพราะผู้ถูกฆ่าเป็นสัตว์ใหญ่ มีคุณธรรมสูง เจตนาของโจรก็แรง ผลจึงเกิดขึ้นในปัจจุบันทันที ยังไม่ต้องกล่าวถึงโทษที่จะเกิดในอนาคตว่าจะร้ายแรงแค่ไหน

๒) แก่นธรรมเรื่องอกุศลมูล ๓

ดังคำประพันธ์ ความว่า

น้ำเสียงดวงจิต	สมเด็จนักสิทธิ	ทรมานหาไป
มาโลก โลโก	โทโสมากมาย	ท้าวจึงอธิบาย
ว่าตามบาลี	โมโหนี้หนา	มันเกิดขึ้นมา
แต่ทำด้วยดี	ดาทั้งหัวใจ	แล้วใส่ทันที
ถึงแล้วด้วยดี	ที่หุ้มหัวใจ ^{๒๔}	

ความหมายของบทประพันธ์ ได้แก่ อกุศลมูล ๓ พระพุทธองค์ตรัสอย่างชัดเจนว่า โลโก โทโส โมโห เป็นอกุศลมูล หรือรากเงาของอกุศล อันได้แก่ กรรมชั่วทั้งหลาย เพราะว่าบุคคลที่มีจิตใจถูกอกุศลมูลครอบงำ เป็นคนโลภแล้ว โกรธแล้ว หลงแล้ว ก็มาเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง พุดเท็จบ้าง หลอกลวงบ้าง ตัดผลประโยชน์เขาบ้าง คืบหน้ามา อันเป็นฐานของความประมาทบ้าง และชักชวนคนอื่นให้กระทำเช่นนั้น

ผู้ที่ปรารถนาจะละความชั่ว จงละอกุศลทั้งปวงเสีย เพราะอกุศลมูลเป็นรากเงาของความชั่วได้แก่

๑. โลภะ ความอยากได้

๒. โทสะ ความโกรธ

๓. โมหะ ความหลง

๒) แก่นธรรมเรื่อง ธาตุ ๔

แก่นธรรม คือ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่กวี นำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ดังปรากฏในกายนคร นครศรีธรรมราช เรื่อง ธาตุ ๔ ดังนี้

^{๒๔} ขวน เพชรแก้ว, กายนคร นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓) หน้า ๔๐.

ธาตุไฟ ธาตุน้ำ	ธาตุลมมาทำ	อุ่นว้ายภายใน
ให้เจ็บให้ปวด	ยิ่งปวดเหลือใจ	ให้ร้อนภายใน
เป็นพื้นปัญญา ^{๖๕}		

ถอดใจความแก่นธรรมจากบทประพันธ์ในกายนคร นครศรีธรรมราช ได้หลักธรรม
คือ ธาตุ ๔

๑. ปฐวีธาตุ ธาตุดิน
๒. อาโปธาตุ ธาตุน้ำ
๓. วาโยธาตุ ธาตุลม
๔. เตโชธาตุ ธาตุไฟ

๓) แก่นธรรมในกายนคร เรื่องธาตุ ๔

องค์ประกอบของสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า ธาตุ
คำแปล และ ความหมาย

ธาตุที่เราจะได้ศึกษาในบทเรียนนี้ ไม่ได้หมายถึงธาตุที่ปรากฏในตารางธาตุ
ทรานซิชัน ในวิชาวิทยาศาสตร์ หรือวิชาเคมี จำพวก ธาตุฮีเลียม ธาตุอาร์กอน ธาตุไนโตรเจน ดังที่
เราเคยเรียนเคยรู้จักกันมา แต่ธาตุในที่นี้เป็นธาตุที่เป็นองค์ประกอบแท้จริงหรือองค์ประกอบดั้งเดิม
ของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสิ่งใดๆ ก็ตาม ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต
ก็ล้วนมีองค์ประกอบนี้อยู่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานชั้นต้นที่ละเอียดที่สุดที่ไม่สามารถจะแยก
ย่อยให้ละเอียดไปกว่านี้ได้อีก ซึ่งได้มีท่านผู้รู้ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของธาตุไว้ในที่
ต่างๆ ดังนี้

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของคนอยู่เอง คือ มีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุ
ปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้ทำลาย มิใช่สัตว์ มิใช่พืช [๑]

ธาตุ หมายถึง ผู้ทรงไว้, ผู้ตั้งอยู่, ผู้ดำรงอยู่ [๒]

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาคะแยกออกไปอีกไม่ได้ สิ่งที่เป็นต้นเดิมเป็นมูล
เดิม [๓]

ธาตุ หมายถึง วัตถุซึ่งเป็นส่วนผสมดั้งเดิมของสิ่งต่างๆ [๔]

จากความหมายของธาตุที่ท่านผู้รู้หลายท่าน ได้ให้ความหมายตามที่ได้นำมาเสนอนี้ทำ
ให้พอจะสรุปได้ว่า

^{๖๕} ขวน เพชรแก้ว, กายนคร นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร :
กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๔๒.

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่เป็นองค์ประกอบขั้นต้นสุดของสรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยไม่สามารถจะแยกให้เล็กหรือละเอียดลงไปได้อีก และทำหน้าที่ทรงไว้หรือทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้

การแบ่งธาตุ

เกี่ยวกับเรื่องธาตุนี้ เราสามารถแบ่งธาตุออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ธาตุ ๔ และ ธาตุ ๖ ซึ่งป็น มุทกัณธ์ อธิบายถึงเหตุที่มีการจัดหรือแบ่งธาตุออกเป็น ๒ กลุ่มว่า

“ธาตุที่ทรงแสดงไว้ มีอยู่สองนัย คือ ทรงแยกเป็น ๔ ธาตุ กับ ๖ ธาตุ ที่แยกเป็น ๔ ธาตุ นั้นคือ ทรงชี้เฉพาะธาตุใหญ่ๆ ที่เป็นแม่ธาตุจริงๆ โดยทรงมุ่งหมายให้นักปฏิบัติเห็นได้ง่าย ในทำนองว่าให้ใช้เป็นเครื่องประกอบกรรมฐาน (ธาตุกัมมัฏฐาน) ส่วนที่แยกออกเป็น ๖ ธาตุ เป็นการแยกเพื่อการศึกษาชั้นละเอียดสูงขึ้นไป”[๕]

ธาตุ ๔ นี้มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ภูตรูป ๔ หรือมหาภูต ๔ ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ซึ่งในภาษาบาลีมีชื่อเรียกว่าธาตุดินว่าปฐวีธาตุ เป็นธาตุที่ตั้งของธาตุทั้งหลาย เพราะสิ่งทั้งหลายจะเป็นรูปร่างต่าง ๆ ต้องมีธาตุดินเป็นองค์ประกอบจึงจะเป็นรูปร่างได้ เรียกธาตุน้ำว่า อาโปธาตุ คือธาตุที่ทำให้เกิดการเกาะกุมจับรวมตัวเข้าด้วยกัน ทำให้มีลักษณะเอบออบและเคลื่อนที่หรือไหลไปมาได้ เรียกธาตุไฟว่า เตโชธาตุ เป็นธาตุที่ทำให้ร้อนหรือเย็น และทำให้เกิดการย่อย และเรียกธาตุลมว่า วาโยธาตุ เป็นธาตุที่ทำหน้าที่ค้ำจุนธาตุอื่น ทำให้สิ่งต่างๆ เกร็งตึง หรือสั่นไหว ซึ่งพระธรรมปิฎกได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับธาตุ ๔ ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรมว่า

“ปฐวีธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่, สภาวะเป็นหลักที่ตั้งที่อาศัยแห่งสหชาตรูป เรียกสามัญว่า ธาตุแข็งแข็ง หรือ ธาตุดิน อาโปธาตุ สภาวะที่เอบออบหรือดูดซึม หรือชานไป ขยายขนาด ผืนึก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกว่า ธาตุไฟ วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ และค้ำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม”[๖]

ธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช วัตถุสิ่งของทั้งปวง ทั้งที่อยู่ในโลกและนอกโลก หรือจะกล่าวว่าในทุกอย่างที่มีอยู่ในจักรวาลก็ได้ โดยที่ ธาตุ ๔ นี้ เป็นวัตถุพื้นฐานหรือดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ ที่กล่าวเช่นนั้น เพราะว่าสิ่งต่างๆ ทั้งหลายนั้นเกิดจากธาตุทั้ง ๔ นี้ผสมกัน

๔) แก่นธรรมเรื่อง กามคุณ ๕

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่กวี นำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ดังปรากฏในกายนคร นครศรีธรรมราช เรื่อง กามคุณ ๔ ความว่า

เป็นรูปบุบผกอด

ทอดจิตระคิดอ่าน

รักรูปรักเสียง

รักกลิ่นวิญยาน	เป็นบ่วงสงสาร	รักเสียงรักรูป
เขากอดเขาจูบ	ว่ารูปนี้งาม	ครั้นตายวายชน
ไม่พ้น พ้นประมาณ	อนิจาสงสาร	เหมือนท่านทุกคน ^{๖๖}

ถอดใจความแก่นธรรมจากบทประพันธ์ในกายนคร นครศรีธรรมราช ได้แก่ กามคุณ

๕ อย่าง คือ

กามคุณ ๕ คือ

๑. รูป (รูป)
๒. สัททะ (เสียง)
๓. กลิ่น (กลิ่น)
๔. ระสะ (รส)
๕. โภณัฐัพพะ (สัมผัสทางกาย)

วิเคราะห์แก่นธรรมคือ กามคุณ ๕

รูป คือ สิ่งที่มากระทบตา เกิดความรู้สึกขึ้นว่าสวยว่างาม ทำให้เกิดความอยากได้เป็นของตน ถ้าไม่ชอบก็ไม่ต้องการ ผลักออกไปก็เป็นโทษะ คือ ความโกรธ รูปนั้นทำให้คนมัวเมาหลงใหล อยู่ในรูป เมื่อเมารูป การทำ การพูด การคิด เป็นเหตุให้ความประมาท มัวเมา และเป็นกิเลสเกิดจากการเมารูปอีกมากมาย

สิ่งที่เกิดจากรูปเมารูปอีก เช่น เสียง กลิ่น รส อันเป็นสิ่งที่เกิดจากรูป รสที่ชานออกมาจากรูป และติดในรสนั้น

เสียงที่เกิดจากรูป เช่น เสียงสูง เสียงต่ำ ได้ขนาดพอดีกับเครื่องรับฟัง คือ หู ฟังแล้วเกิดความเพลิดเพลินหลงใหล

กลิ่น คือ สิ่งที่มากระทบจมูก มีความรู้สึก หอมเหม็น แต่กลิ่นที่ระเหยออกมาจากตัวคน ปกติไม่หอม แต่เป็นกลิ่นตุๆ ตั๊ๆ ใดๆ ไรพิกล แต่กลิ่นที่เกิดจากน้ำหอม ที่ออกมาจากร่างกายของเพศหญิง ทำเอาเพศชายลืมความเป็นตนเอง ครองสติไม่ได้ การทำ การพูด การคิด จึงเป็นเหตุให้เกิดกิเลสตามมา

รส เป็นสิ่งที่สัมผัสด้วยลิ้น เป็นเครื่องล่อให้คนติดอยู่เหมือนกัน คนติดรสรำยกว่าคนติดกลิ่น เพราะต้องกระวนกระวาย เมื่อไม่ได้สนใจ คนติดรสเวลากินอาหารต้องยุ่งมาก ต้องคิดว่าคนปรุงอาหาร ที่ปรุงไม่ถูกปากของตน เป็นเหตุให้เกิดกิเลสนานัปการ

^{๖๖} ขวน เพชรแก้ว, กายนคร นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

การสัมผัส จับต้องสิ่งนุ่มนวลชวนให้พอใจ ในสิ่งที่ทำให้เกิดความหลงมัวเมาในสิ่งเหล่านั้น ทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง หาคความสงบสุขไม่ได้ จึงต้องรู้เท่าทัน ต้องรู้เท่าทันอย่างกามมรรณเกิดขึ้น และครองได้ ชีวิตก็มีความสุข

๕) แก่นธรรมเรื่องพระขรรค์ ๓ เล่ม

แก่นธรรมคือ ธรรมที่นำผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นแห่งใจ เป็นที่ไม่กำเริบ เป็นที่สุดโดยรอบ เป็นแก่นสารดังจะได้นำบทกวีนิพนธ์จากกายนคร นครศรีธรรมราช เรื่องพระขรรค์ ๓ เล่มของพระเจ้าจิตรราช ดังคำประพันธ์ความว่า

พระขรรค์สามเล่ม	นามชื่อต่างกัน	เล่มหนึ่งนามชื่อว่า ตังคปหาน
พระขรรค์อันคมกล้า	งามหนักหนาใครจะปาน	ฤทธากล้าหาญ
ค้ำนั้นแฉะงามโสกา	ยังมีอีกเล่มหนึ่งนั้น	งามพรายพันคลนา
ปรากฏเป็นหนักหนา	ชีวิชาติก่อนประหาร	ประเสริฐทั่วแดนไกร
อันเล่มหนึ่งประเสริฐ	งามล้ำเลิศพันประไหม	มีฤทธิ์ไกร
นามชื่อนั้นปรากฏ	ท่านกำหนดในบาลี	ชื่อสมุทเทจเรื่องศรี ^{๖๖}

ถอดแก่นธรรมในบทประพันธ์ที่ปรากฏในกายนคร นครศรีธรรมราชว่า พระขรรค์ ๓ เล่ม เกิดมาจากในสมัยหนึ่ง พระเจ้าจิตรราช ทรงพระประชวนหนัก ทำให้กายนครมีอาการชำรุดทรุดโทรม เพราะถูกทหารของพญามัจจุราชเข้ามาทำลาย จึงมีการประชุมเสนาอัมมาตย์เพื่อหาทางแก้ไขในที่ประชุมตกลงให้ตั้งกองกูร พิธี เพื่อปลุกเสกพระขรรค์ ๓ เล่ม โดยพระเจ้าจิตรราชรับสั่งให้พระยาศรัทธาเป็นผู้ดำเนินการ พระยาศรัทธาจึงได้จัดตั้งกองกูรพิธี แล้วเชิญพระฤาษีมาอ่านพระเวทย์เมื่อจบพิธีได้บังเกิดพระขรรค์ ๓ เล่มขึ้น พระยาศรัทธาได้เชิญพระเจ้าจิตรราช เข้าไปในกองกูรพิธีแล้วนำพระขรรค์ ๓ เล่มมาเพื่อนำไปปราบปรามทำลายข้าศึกคือ อุกุศลธรรมจนหมดสิ้นแล้วพระเจ้าจิตรราชเสด็จเข้าสู่มหาปริณิพพานไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

พระขรรค์ ๓ เล่มนั้นมีชื่อต่างกันเรียกว่า ปหาน ๓ เล่มที่ ๑ ชื่อ ตังคปหาน คือ การละด้วยองค์นั้นๆ เล่มที่ ๒ ชื่อ วิกขัมภนปหาน คือ การละด้วยการข่มไว้ เล่มที่ ๓ ชื่อ สมุทเทจปหาน คือ การละกิเลสโดยเด็ดขาด

๓.๔ แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนคร แปลก สนธิรักษ์, ฉันท ขำวิไล

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่กวีนำมาแต่งเป็นคำฉันท์ คำกลอน ดังที่ปรากฏในกายนคร แปลก สนธิรักษ์ ฉันท ขำวิไล ดังนี้

^{๖๖} ชวน เพชรแก้ว, กายนคร นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๓๖.

จากบทประพันธ์การไม่คบคนพาล

สมาคมชมชิตสนิทพาล	ย่อมก่อการเสื่อมศักดิ์เสื่อมมงคล
โศดพาลพาหวัตร้อนตัวตน	ต้องร้อนรนแรงเรง เหมือนเพลิงไหม้
ฉะนั้นหนาบรรดาชาวภูษะ	ควรสละหลักกถาการมั่วสุม
บัณฑิตแท้แลล้วนควรประชุม	จะภาคาภูมิเพิ่มศรีรัฐรา ^{๖๘}

๑) แก่นธรรมเรื่องไม่คบคนพาล

ด้วยเหตุนี้ การเลือกคบเพื่อน จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อโชคชะตา ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเสื่อม ความพินาศ หรือนำความสุขความเจริญมาสู่ชีวิต จะเลือกคบเพื่อนได้อย่างไร เราจะรู้ได้อย่างไรว่า เพื่อนคนไหน คือ เพื่อนแท้ เพื่อนคนไหน คือ เพื่อนกิน มีหลักในการพิจารณา ดังนี้:

มิตรปฏิรูป หรือ มิตรเทียม ๔ ได้แก่ มิตรเทียม หรือ ศัตรูผู้มาในร่างของมิตรมี ๔ ประเภทคือ

๑. คนปอกลอก คนชนเอาจของเพื่อนไปถ่ายเดียว มีลักษณะ ดังนี้ คือ

- ๑.๑) กิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ๑.๒) ขอมเสียน้อย โดยหวังจะเอามาก
- ๑.๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
- ๑.๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด (วจีกรรม) มีลักษณะ ดังนี้ คือ

- ๒.๑) ดีแต่อ้างเอาสิ่งที่ผ่านไปแล้วมาพูด
- ๒.๒) ดีแต่อ้างสิ่งที่ยังไม่มี ยังไม่เกิดขึ้นมาพูด
- ๒.๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ เอาของของตนเองไม่ต้องการแล้วไปให้

เพื่อน

- ๒.๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ (อนุปปียาณ) มีลักษณะ ดังนี้ คือ

- ๓.๑) จะทำชั่วก็เออออ ไม่เคยห้ามปราม
- ๓.๒) จะทำดีก็เออออ พูดคล้อยตามไปอย่างนั้นเอง
- ๓.๓) ต่อหน้าสรรเสริญ
- ๓.๔) ลับหลังนินทา

^{๖๘} แปลก สนธิรักษ์, ฉันทน์ จำเริญ, บทเรียนสามรส กายนคร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๘.

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย (อปายสหาย) มี ลักษณะ ดังนี้ คือ

- ๔.๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
 - ๔.๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
 - ๔.๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
 - ๔.๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน
- คนพาล คือ มิตรเทียม ๔ จำพวก

- ๑. มิตรปลอมกลอก
- ๒. มิตรดีแต่พูด
- ๓. มิตรหัวประจบ
- ๔. มิตรชักชวนในทางฉิบหาย

มงคล ๓๘ ประการ

สิ่งที่ทำให้ชีวิตมีโชคดี, ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญแก่ชีวิต เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือมงคลอันสูงสุด นั้น มงคลข้อแรก คือ ไม่คบคนพาล

๒) แก่นธรรมเรื่องไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณ์ คือ ลักษณะที่เสมอกันของสังขารทั้งปวง คือ ความเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขังเป็นทุกข์ อนัตตาไม่มีตัวตน ดังคำประพันธ์ที่ปรากฏในกายนครของแปลก สนธิรักษ์ ฉันท์ ขำวิไล ความว่า

โอม โอม กายังทุกขังแท้	อนิจคือ แก่ เพราะแปรผัน
อนัตตาใช่ชั่วใช่ตัวครัน	ก็เพราะมันร้ายเหลือมิเชื่อเรา
ห้ามเจ็บห้ามตายห้ามกายแก่	ลี้ก็แปลเปลี่ยนไปตามใจเขา
ห้ามเหน็ดเหนื่อยเมื่อยกายก็ไม่เอา	เป็นของเราหรือของใคร ควรไต่ตรง
เมฆอะไรไหนมัวมามีคึด	มาปกปิดยังแสงไม่มีส่อง
ให้โลกหลงลืมโทษโกรธแค้น	จวบจนต้องล้มกายหมดหายใจ
อนาถไอ้หนอสัตว์อุบัติเกิด	เอากำเนิดพันพัวมัวหลงไหล
มาเมาลาภเมฆสหมคอาลัย	พระชีไพรภาวนาคาถามนต์ ^{๖๕}

ถอดใจความจากคำประพันธ์ได้แก่ไตรลักษณ์ ๓ ข้อ

^{๖๕} แปลก สนธิรักษ์, ฉันท์ ขำวิไล, บทเรียนสามรส กายนคร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๒๔.

๑. อนิจจัง ความไม่เที่ยง
๒. ทุกขัง ความเป็นทุกข์
๓. อนัตตา ความไม่มีตัวตน

วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่องไตรลักษณ์ เป็นธรรมะที่ทำให้เป็นพระอริยะ (อริยธรรม) แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ หมายถึง สามัญญลักษณะ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่อนิจลักษณะ ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา ทุกลักษณะ ความเป็นทุกข์ คือ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และอนัตตลักษณะ ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามปรารถนา เป็นต้น

๓) แก่นธรรมเรื่องความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท คือ ความไม่ขาดสติ จะทำ พูด คิด มีสติอยู่ตลอดเวลา ผู้ไม่ประมาทเชื่อว่าเป็นผู้ไม่ตาย ส่วนคนประมาทเหมือนคนตายแล้ว พระพุทธองค์สอนให้คนตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ดังคำประพันธ์ในกายนคร แปลก สนธิรักษ์ ฉันท์ ขำวิไล กล่าวถึง ความไม่ประมาท ความว่า

ความไม่ประมาทขาดสติมีรอบคอบ	ไม่ประจบในเขตเหตุและผล
เป็นทางตายวายปราณการมีดมน	รังแต่สู่ค้ำพวกเหล่าพาล
คนประมาทคาดหมายเหมือนตายแล้ว	มิกองแก้วร้างร้ายกายสังขาร
สักประชุมชุมบ่มด้วยลมปราณ	ไม่เพี้ยนผันประ โยชน ^{๓๐} ไร้คนตายแลฯ

วิเคราะห์แก่นธรรมความไม่ประมาท

๑. ความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

๑. ความไม่ประมาทในการละกายทุจริตประพฤติกายสุจริต
 ๒. ความไม่ประมาทในการละวจีทุจริตประพฤติวจีสุจริต
 ๓. ความไม่ประมาทในการละมโนทุจริตประพฤติมโนสุจริต
 ๔. ความไม่ประมาทในการละความเห็นผิดประพฤติกเห็นถูก
- ประโยชน์ของความไม่ประมาท

^{๓๐} แปลก สนธิรักษ์, ฉันท์ ขำวิไล, บทเรียนสามรส กายนคร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔.

ความไม่ประมาท เป็นเหตุให้มนุษย์เกิดปัญญา เกิดความรู้ เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต และความปลอดภัยในชีวิต เกิดการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่มนุษย์ ความไม่ประมาทมีประโยชน์ ดังนี้คือ

๑. ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นในตัวเอง
๒. ทำกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม มีแต่จะให้เจริญยิ่งขึ้นไป
๓. ทำให้ตัวเองมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตและการงาน
๔. ทำให้ตัวเอง คนในครอบครัว และคนในสังคมมีความสุขร่วมกัน
๕. เป็นวิธีการป้องกันความเสื่อม และความเดือดร้อน ไม่ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น
๖. ทำให้มนุษย์และโลกดำรงอยู่ได้อย่างมีสันติสุขตลอดไป
๗. ทำให้เป็นต้นเหตุให้บรรลุจุดหมายอันสูงสุดของชีวิต ในระดับโลกียะ(ปุถุชน) คือ

ความสุขสงบในชีวิต ในระดับโลกุตระ คือ นิพพานความไม่ประมาทคือความมีสติ ความไม่เพอเรือ ความไม่หลงลืม ความไม่ปล่อยจิตไปในกายทุจริต วาจิทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ และควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถานคือ

๑. ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต
๒. ในการละวาจิทุจริต ประพฤติวาจิสุจริต
๓. ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต
๔. ในการละความเห็นผิดทำความเห็นให้ถูกต้องอย่างหนึ่งก็คือ

๑. ระวังใจไม่ให้กำหนดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด
๒. ระวังใจไม่ให้ขัดเคืองในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง
๓. ระวังใจไม่ให้หลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง
๔. ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

๔) แก่นธรรมในพระพุทธคุณ

พุทธคุณ คือ พระคุณของพระพุทธเจ้า ๘ ประการ ที่ภิกษุได้นำมาแต่งเป็นคำประพันธ์ ดังที่ปรากฏในกายนครของ แปลก สนธิรักษ์ ฉันท ขำวิไล ความว่า

อรหํ ห่างไกลจากกิเลส	สมุทเฉกคงกำหักสลักถอน
ทรงเยาะเย้ยคั่นหาไม่อาทร	มัจจุราชก็ไม่รออนุจะราวี
สัมมาสัมพุทธโธโอรพาร์เลิศ	ยังวิชาให้เกิดประเสริฐศรี
ตรัสรู้พระธรรมล้ำโลกี	ด้วยพระปรีสงพระองค์เอง ฯ
วิชาจรณะสัมปันโน	พระเดชชวลิตวิจิตต์เปล่ง
ถึงวิชาจรณหาญมารยำเกรง	พระทัยแผ่บ่าบับคัจฉมาร ฯ

สุดโตผยผันพระสรรเพ็ชญ์	พระเสด็จจรไปอย่างไพศาล
เสด็จไปคิมีปราโมทย์เทียวโปรดปราน	เสด็จสู่ณิพพานสำราญใจ ฯ
โลกวิทูรู้แจ้งแถลงโลกสาม	จะงอกงามทรมามีมีไฉน
หมายหลงอิฏฐารมณัชมฤทัย	ไม่เกรงภัยแผ้วพานราญพระองค์ ฯ
อนุดตโร บุริสทัมมสารถิ	ทรงดำริห์ฝึกนุรุษพุทธประสงค์
ไม่มีสารภิกคนใดใครยิ่งยง	จะเลิศจกัณรินทรปิ่นประชา
สัตถาเทวมนุสสานตั้งพระทัย	สองเวณัยมากสุดมนุสสา
ทั้งพรหมอินทร์ปิ่นเจ้าเหล่าเทวา	เป็นครูมาสั่งสอนสุนทรธรรมฯ
พุทโธ ทรงขึ้นคืบจากหลับ	พระรู้ดับและเกิดเปิดของคว่า
แล้วสั่งสอนเวณัยให้รู้ตาม	เพื่อให้ข้ามเวียนวนพันเหล่ามารฯ
ภควา ว่าพระองค์ทรงโศกมาก	เกิดในศากยราชราชสถาน
รับทณฺณอมกถ่อมเกลามหาพาร	ละศกฺขมารก็ได้ตรัสรู้พระสัพพธรรมฯ ^{๓๐}

วิเคราะห์แก่นธรรมในพุทธคุณ ๕

พุทธคุณ ๕ คือ คุณความดีของพระพุทเจ้า ๕ ประการ ดังที่นักปราชญ์ได้ร้อยกรอง
เพื่อให้เป็นบทสวดสรรเสริญพระคุณอันประเสริฐไว้ดังนี้

๑. อรหํ เป็นพระอรหันต์ มีคำแปลและความหมายอย่างน้อย ๔ ประการ ดังนี้

๑.๑ เป็นผู้ควร คือ ผู้ทรงสั่งสอนสิ่งใดก็ทรงทำสิ่งนั้นได้ด้วย เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ

๑.๒ เป็นผู้ไกล คือ ผู้ทรงไกลจากกิเลสและบาปกรรม เพราะทรงละได้เด็ดขาดแล้ว
ทั้งโลก โกรธ และหลง

๑.๓ เป็นผู้หักชื่อกำแพงล้อมสังสารวัฏ คือ ผู้ทรงตัดวงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอยู่
ในสังสารวัฏได้แล้ว

๑.๔ เป็นผู้ไม่มีข้อลี้ลับ คือ ผู้ทรงไม่มีบาปกรรมทั้งที่ลับและที่แจ้ง เป็นผู้ควร
แนะนำสั่งสอนผู้อื่น และเป็นผู้ควรได้รับความเคารพของผู้อื่น

๒. สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ทรงตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง คือ ทรงตรัสรู้ร้อยยั้ง ๔ อัน
ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นการค้นพบด้วยพระองค์เอง ไม่มีครู อาจารย์เป็นผู้สอน

^{๓๐} แปลก สนธิรักษ์, ฉันทน์ ขำวิไล, บทเรียนสามรส กายนคร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน
จำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๕๓.

๓. วิชาจรณสมปโน เป็นผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือ มีวิชาความรู้ ตั้งแต่ความรู้ระดับพื้นฐาน จนกระทั่งความรู้ระดับสูงสุด และมีจรณะความประพฤติดีประพฤติดี ตามที่ทรงรู้ เช่น ความสำรวมในศีล เป็นต้น

๔. สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดี คำว่า “ไปดี” มีความหมายหลายนัยคือ

๑. เสด็จดำเนินตามอริยมรรคมีองค์แปด อันเป็นทางเดินที่ดี

๒. เสด็จไปสู่พระนิพพาน อันเป็นสภาวะที่ดียิ่ง

๓. เสด็จไปดีแล้ว เพราะทรงละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง

๔. เสด็จไปปลอดภัยดี เพราะเสด็จไปบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก

๕. โลกวิทู เป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลก คือทรงรอบรู้โลกทางกายภาพ เช่น โลกมนุษย์ สัตว์โลก สังขารโลก โอกาสโลก และทรงรู้โลกภายในคือ ทุกข์และการดับทุกข์

๖. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นสารถิผู้ทรงฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม คือ พระองค์ทรงรู้นิสัย (ความเคยชิน) อุปนิสัย (มีเวา) อริมุตติ (ความถนัด) อินทรีย์ (ความพร้อม) ของบุคคลระดับต่าง ๆ และทรงฝึกสอนด้วยเทคนิควิธีการที่เหมาะสมแก่ความเคยชิน เวาถนัด และความพร้อมของเขาให้บรรลุผลเป็นจำนวนมาก

๗. สตุถา เทวมนุสฺसान เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือ พระองค์ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติที่ควรเป็นครูของบุคคลในทุกระดับชั้น เพราะพระองค์ทรงรอบรู้และทรงสอนคนได้ทุกระดับ ทรงสอนด้วยความเมตตา มีใช้เพื่อลาภสักการะและคำสรรเสริญ แต่ทรงมุ่งความถูกต้องและประโยชน์สุขของผู้ฟังเป็นใหญ่ ทรงสอนให้เหมาะสมกับอัธยาศัยของผู้ฟัง และทรงทำได้ตามที่ทรงสอนนั้นด้วย

๘. พุทฺโธ เป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คือ พระองค์ทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ยึดถือกันมาผิด ๆ ด้วย ทรงรู้จักฐานะ คือ เหตุที่ควรเป็น เปรียบได้กับคนตื่นจากหลับแล้วทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกด้วย อนึ่งพระองค์ทรงตื่นแล้วเป็นอิสระจากอำนาจของโลก โกรธ หลง แล้ว เมื่อทรงตื่นแล้วก็ทรงแจ่มใสเบิกบาน มีพระทัยบริสุทธิ์สะอาด

๙. ภควา เป็นผู้มิใช่คน ผู้ทรงแจกแบ่งธรรม คือพระองค์ทรงเพียบพร้อมได้ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย อันเป็นผลสัมฤทธิ์แห่งพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมา นับเป็นผู้มีโชคดีกว่าคนทั้งปวง เพราะพระองค์ทรงทำการใดก็ถูกล่วงปลอดภัยทุกประการ ส่วน “ภควา” แปลว่า “ทรงแจกแบ่งธรรม” หมายถึง มีพระปัญญาล้ำเลิศ จนสามารถจำแนกธรรมที่ลึกซึ้งให้เป็นที่เข้าใจง่าย และมีพระกรุณาธิคุณจำแนกจ่ายคำสั่งสอนแก่เวไนยสัตว์ให้รู้ตาม

พระพุทธคุณทั้ง ๙ ประการนี้ สรุปลงเป็น ๓ ประการคือ

๑. พระวิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ อันได้แก่ พระคุณข้อที่ ๑, ๓ และ ๘

๒. พระปัญญาคุณ คือ ปัญญา อันได้แก่ พระคุณข้อที่ ๒, ๕ และ ๘

๓. พระมหากรุณาธิคุณ คือ พระมหากรุณา อันได้แก่ พระคุณข้อที่ ๔, ๖ และ ๗^{๑๒}

๕) แก่นธรรมในพระธรรมคุณ

พระธรรมคุณ คือ คุณของพระธรรมที่กวีได้นำมาแต่งเป็นคำประพันธ์ความว่า

สวากขาโต ภควตา ธัมโม	คือ พระโอวาทเลิศประเสริฐล้ำ
อันพระตรัสดีแล้วให้แผ้วทำ	เป็นพระดำรัสเพราะเสนาะจริง ๆ
สนฺติภูริโก ผู้ใดได้บรรลु	จะโปร่งปรุถูการณ์ ทุกสรรพสิ่ง
เหนืองแข็งชัดเป็นสัจย์จริง	ไม่ต้องอิงใครเล่าแก้าคิด
อกาลิโก ผลผลให้ได้สิ่งชอบ	ไม่ประกอบด้วยกาลวันราสี
ไม่เหมือนผลพฤษยาหาเดือนปี	พระธรรมนี้มีผลให้ทุกกาล
เอหิปัสสิโก ภิญโญยิ่ง	มีคุณจริงอัศจรรย์แท้ไม่แปรผัน
ควรเรียกให้มาครู้ด้วยกัน	ดูสิ่งอันผูกผดปลาคนา
โอปนยิโก ควรประนอมน้อมมาใกล้	ในหทัยเลิศล้ำงามหนักหนา
จะประเสริฐเกิดผลล้นโอฬาร	ควรน้อมมาปฏิบัติมันสปรี้ด
ปัจจุตัง เวทิตัพโพวัญญา	ผลที่ผลเฉพาะตนนุสนธิศรี
อันวิญญูรู้แจ้งแห่งคดี	หาห่อนมีผู้พลอยคอยรู้ตามๆ ^{๑๓}

ถอดแก่นธรรมจากบทประพันธ์ ในบทพระธรรมคุณดังนี้

๑. สวากขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว
๒. สนฺติภูริโก	ผู้บรรลุปึงเห็นได้ด้วยตนเอง
๓. อกาลิโก	ไม่ประกอบไปด้วยกาล
๔. เอหิปัสสิโก	ควรเรียกให้มาดู
๕. โอปนยิโก	ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว
๖. ปัจจุตัง เวทิตัพโพ วิญญู	อันวิญญูพึงรู้ได้เฉพาะตน

วิเคราะห์แก่นธรรมในพระธรรมคุณ

คุณของพระธรรมคุณมี ๖ ประการ ดังที่นักปราชญ์ได้ร้อยกรองเป็นบทสวดสำหรับ
น้อมนาระลึกไว้ในใจ ดังนี้

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๑๓} แปลก สนธิรักษ์, ฉันท ขำวิไล, บทเรียนสามรส กายนคร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน
จำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๕๔.

๑. สวากขาโต ภควตา ธัมโม หมายถึง ธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้วท่ามกลางอันได้แก่ สมานและงามในที่สุด อันได้แก่ ปัญญา พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์หรือหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

๒. สันติภูมิโก หมายถึง ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้

๓. อกาลิโก หมายถึง ไม่ประกอบด้วยการ ผู้ปฏิบัติไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา พร้อมเมื่อใดบรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใดเห็นผลได้ทันที นั่นคือ ให้ผลในลำดับแห่งบรรลุไม่เหมือนผลไม้อันให้ผลตามฤดูกาล

๔. เอหิปัสสิโก หมายถึง ควรเรียกให้มาดู พระธรรมเป็นคุณอัศจรรย์ของประหลาดที่ควรเชิญชวนให้มาชมและพิสูจน์หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง

๕. โอปนยิโก หมายถึง ควรน้อมเข้ามา ผู้ปฏิบัติควรน้อมเข้ามาไว้ในใจของตนหรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดขึ้นในใจ

๖. ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ หมายถึง อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ผลอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมนั้น ทุกคนที่น้อมนำมาปฏิบัติ จะรู้ซึ่งถึงผลแห่งพระธรรมนั้นด้วยตนเอง ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ในใจของตนเอง

คุณของพระธรรมข้อที่ ๑ มีความหมายกว้าง รวมทั้งปรีชาธรรม คือ คำสั่งสอนด้วยส่วนคุณของพระธรรมข้อที่ ๒ ถึงข้อที่ ๖ มุ่งให้เป็นคุณของโลกุตตรธรรม

ดังนั้น เมื่อทราบความหมายของธรรมคุณ ๖ ทั้งหมดแล้ว การสวดมนต์เพื่อสรรเสริญพระธรรมคุณในครั้งต่อๆ ไป คงจะทรงความหมายอย่างเปี่ยมล้น

อนึ่ง การน้อมนำคุณของพระธรรม เพื่อเจริญธัมมานุสตินั้น มีอานิสงส์มาก ดังที่ปัญญา ใ้บางยาง ได้บอกไว้ในหนังสือธรรมาธิบาย เล่ม ๑ ว่า

๖) แก่นธรรมในพระสังฆคุณ

พระสังฆคุณ หมายถึง คุณของพระอริยสงฆ์ที่กวีนำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ดังที่ปรากฏในกายนครของ แปลก สนธิรักษ์, ฉันทน์ ขำวิไล ความว่า

สุปฏิปันโน นีหนาพระสาวก	อนุโยคขึ้นแซมแจ่มโลกสาม
ปฏิบัติต้องในคลองธรรม	สมกับคำโอวาทศาสน์แสดงฯ
อุสุปฏิปันโน นุมติหัดดวงจิตร์	ประพฤดิไม่แผนกรรมทำให้ผลง
ปฏิบัติตรงทางไม่พลางเพลง	ไม่แก่งแย่งมายามาลวงใครฯ

ฉายาปฏิปันโน พุทธิธรรมนำตนออก	ในกายนอกกองทุกข์ให้สุกใส
ปฏิบัติเป็นธรรมตามวินัย	เพื่อหลีกเลี่ยงจากภพหลบบังมารา
สามีจิปฏิปันโน รับโอวาท	แล้วปฏิบัติชอบตามจำขาน
น่าน้อมมนัสน่านมัสการ	น่าประสานสามีหุติกรรมา
ยทิทัง นี่นี่นี่ คือใคร	มีผู้ใคร่ ใครรู้ กระทุ้งถาม
อยากใคร่รู้รู้แจ้งแสดงนาม	จึงตั้งถามยทิทัง ดั่งนี้นา
จัดตาริ ปุริสยุคานิ นี่สี่คู่	ผู้ตั้งอยู่ในมรรคผลคั่นคูหนา
มรรคสี่ ผลสี่ มีฉาชา	มีโศดาเป็นต้นคั่นคูไป
อัญญปุริสบุคคลา นี่กลายเป็นขนายออก	จากที่นอกว่าคูหนาอย่างสงสัย
สี่ตองก็จึงต้องแปดแปดไป	เป็นบุรุษยุคทนใหญ่ได้แปดคนา
เอสภควโต สาวกสังโฆ	นี่และโอภาสแจ้งแห่งนุสนธิ์
คือสาวกบรรพตทศพล	ปฏิบัติเพื่อผลพ้นกันดารา
อาหุเนยโย ควรยกย่องของค่านับ	สมควรรับสรรพสิ่งยิ่งไพศาล
สมควรแก่ควรนักเครื่องสักการ	ปฏิบัติของท่านมั่นในธรรม
ปาหุเนยโย ควรสำนองของต้อนรับ	ในเมื่อยังอยู่หมู่สถาน
อันปวงชน ควรสนิทจิตต์เบิกบาน	ควรปลันนา นับรับประคองา
ทักษิเนยโย โอ้อวดนัก	ควรในทักษิณา ไม่น่าหมอง
ควรในทานกิจ อุทิศปอง	ควรในของทำบุญพูนบำเพ็ญา
อัญชลีกรณีโย	ควรชโนน้อมหัตถ์นมัสสเหน
ด้วยน้ำจิตรคิดเลื่อมใสน้ำใจเย็น	ไม่ควรเบนเบี่ยงบายอายแก่ใครา
อนุตรัง ปุณฺณุกเขตตัง โลกัสสา	เป็นเนื่อนานุญเลิศประเสริฐใส
จะปลูกต้นหวานผลสิ่งใดใด	ก็หวังได้สบบโชคของโลกเรา ๗ ^{๙๔}
วิเคราะห์บทสังฆคุณ	
๑. สุปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติดี
๒. อชุปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติตรง
๓. ฉายาปฏิปันโน	เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์
๔. สามีจิปฏิปันโน	ผู้ปฏิบัติชอบทั้งกายวาจาใจ
๕. อาหุเนยโย	เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา

^{๙๔} แปลก สนธิกรณ, ฉันท ขาววิไล, บทเรียนสามรส กายนคร, หน้า ๕๔.

๖. ปาหุญญโย เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ
 ๗. ทกขิณญโย เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน
 ๘. อญชลิ กรณิโย เป็นผู้ควรทำอัญชลี
 ๙. อนุตตรปญญกเขตต์ โลกสุต เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า
 วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่อง สิล ๕

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ภิกษุเข้ามาแต่งเป็นบทประพันธ์
 เป็นคำกลอน คำฉันท์ ดังที่ปรากฏในภายนคร แปลก สนธิรักษ์ ฉันท์ จำไวได้ ประพันธ์บทกลอน
 เรื่องสิล ๕ ความว่า

เมื่อท่านมั่นหมาย ตรึก นึกสืลา	แล้วรักษากายวิจิให้ดีครัน
ประการหนึ่งนั้นไม่หาญราญชีวิต	ให้ปลดปลิดดวงตายอาศัย
ชีวิตเขาชีวิตเราก็เท่ากัน	เอาตนนั้นเข้าเทียบเปรียบเขาดู
ตนรักตนผลเท่าเรารักเรา	ตนของเราชีพรักปนอักษุ
เขาก็ปนเช่นเดียวพ้องควรตรองดู	อย่าเป็นผู้เบียดเบียนเพียรเวอร์จง
เพื่อแตกดับลับสลายเพื่อตายเกิด	คิดดูเกิดสังเวชเหตุนี้ผอง
แผ่ไมตรีจิตร์คิดปรองดอง	อย่าล้าพองมัวเมาเหมือนเหล่าพาล
ประการสองไม่ปองในทรัพย์สิน	ประมาทหมั่นโลกหลงปองทรัพย์สาร
ประพศิไฟจันต์ อทินนาทาน	ในของท่านยังไม่มอบให้ชอบธรรม
จะสัน โศษยินดีของมีอยู่	อย่าจู้หล่งเมินจนเกินถ้ำ
อันความโลภปล่อยไว้ให้กระทำ	มีแต่ร่ำอยากได้ไม่เพียงพอ
ประการสามละกามเป็นความผิด	ทุจริตลูกเมียเสียเถิดหนอ
ลูกท่าน เมียท่าน นั้นอย่าคลอ	เคลียแล้วก็เกิดกรรมลำบากใจ
ประการสี่ส่วนพาทีวิจเกลง	กล่าวแกลังกลับกลอกถลอกไถล
ไม่ปนหลักเป็นฐานอย่าขานไป	ประโยชน์ไร้ฝ่ายเขาทั้งเรานา
โทษทางพลีนี้ก็มาก	เห็นหลายหลากเอกอุต้วมูสา
เป็นกิเลสเศร้าหมองคลองธรรมฯ	เว้นวาจาทุจริตผิดเสียเทอญ
ประการห้าสุราร้ายเมรัยร้อน	เป็นเครื่องความดีมีแต่เหิน
ไม่ห่างจากโอวาทประมาทเมิน	พศิล่วงเกินกองธรรมพระสัมมา
เมากิเลสเมาตื้นหามาก็ถ้ำ	ยังมาซ้ำเมาเหล่าเข้าอีกหนา

เมากันยุ่งผสมเข้ากันมา

เมานี้หนาควรเว้นให้ไกล^{๓๕}

ถอดหลักธรรมจากบทประพันธ์ความว่า

ถอดคำประพันธ์ คำว่า เมากันยุ่งผสมกันมา เป็นคำที่ใช้พูดกันในวงดื่มสุรา เมื่อนั่งดื่มแล้ว มีเพื่อนมาร่วมวงดื่มเป็นจำนวนมาก เรียกว่า ประสมกัน เมื่อเมาแล้วก่อการทะเลาะวิวาท ทำให้เกิดการวุ่นวายยุ่งยากในการแก้ไขปัญหาก็เรียกว่า เมากันยุ่ง

๓) แก่นธรรมเรื่องศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปะทังสมาทียามิ เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปะทังสมาทียามิ เว้นจากการลักทรัพย์

๓. กามสุมิจจาจารา เวรมณี สิกขาปะทังสมาทียามิ เว้นจากการประพฤติดีกในกาม

๔. มุสาวาทา เวรมณี สิกขาปะทังสมาทียามิ เว้นจากการพูดปด

๕. สุราเมรัยยะมัญจะปะมาทัฏฐานา เวรมณี สิกขาปะทังสมาทียามิ เว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด

วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่อง ศีล ๕

เพื่อบรรลุจิตว่าศีล ๕ ข้อมีอะไรบ้างเท่านั้น ยังไม่พอ ผู้รักษายังต้องรู้เลยไปถึงว่า ท่านวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างไรในการวินิจฉัยว่าทำอย่างไรแล้วไหนจึงล่วงศีล คือศีลขาด โดยใช้กฎเกณฑ์ในการวินิจฉัยที่ท่านเรียกว่า องค์ของศีล เป็นเครื่องตัดสิน ถ้าครบองค์ของศีลข้อนั้นๆ ศีลข้อนั้นก็ขาด ถ้าไม่ครบองค์ที่วางไว้ ขาดไปหนึ่งหรือสองข้อ ถือว่าศีลไม่ขาด แต่ศีลก็เศร้าหมอง องค์ของศีลที่ท่านวางไว้จึงเป็นเครื่องเตือนใจให้สำรวมระวังไม่ประมาท

ศีลข้อ ๑ มีองค์ ๕ คือ

๑. *ปาโณ สัตว์มีชีวิต

๒. ปาณสญญิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต

๓. วรกจิตต์ จิตคิดจะฆ่า

๔. อุปกุกโม เพียรเพื่อจะฆ่า

๕. เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น

* อรรถกถาบางแห่งใช้ว่า ปรปาโณ คือสัตว์อื่นที่มีชีวิต มิได้หมายถึงตัวเอง เพราะฉะนั้น

การฆ่าตัวเองจึงไม่ล่วงกรรมบถ เพราะไม่ครบองค์ของศีลข้อนี้ ถ้าครบองค์ ๕ ศีลข้อ ๑ ก็ขาด ถ้าไม่ครบ ๕ ข้อ ศีลไม่ขาด แต่ก็เศร้าหมอง โทษของศีลข้อ ๑ นี้ อย่างหนักทำให้ไปเกิดในอบาย

^{๓๕} แปลก สนธิรักษ์, ฉันท ขำวิไล, บทเรียนสามรส กายนคร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๕๗.

เป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน อย่างเบาทำให้อายุสั้นเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ถึงกระนั้นโทษของการล่วงศีลข้อนี้ก็หนักเบาต่างกันด้วยร่างกายของสัตว์ ๑ ด้วยคุณสมบัติของสัตว์ ๑ ด้วยเจตนา ๑ และด้วยความพยายาม ๑

๘) แก่นธรรมเรื่องอวิชา ๘

อวิชา คือ ความไม่รู้หรือความเขลา เป็นแก่นธรรมในกายนกรที่วิไลได้นำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ที่ปรากฏในกายนกร แปลก สนธิรักษ์ ฉันทน์ ขำวิไล ดังคำประพันธ์ ความว่า

เพราะอวิชา ความเขลาเจ้ากำเนิด	เป็นปัจจัยให้เกิดก่อสังขาร
เพราะสังขารกำเนิดเกิดวิญญาน	เพราะวิญญานเกิดก่อต่อรูปนาม
เพราะนามรูปสพายตนะเกิด	สพายตนะกำเนิดเกิดผัสสา
เพราะผัสสากำเนิดเกิดเวทนา	เพราะเวทนาต้นเหตุเกิดกำเริบครัน
เพราะต้นเหตุอุปาทานจึงพลันเกิด	อุปาทานกำเนิดเกิดภพผัน
ภพเกิดชาติกำเนิดเกิดรอกัน	เพราะชาตินั้นมีชราชิวาวาย
มีโสภโสภาอาดูรพลูเทวศ	ทุกข์ทุเรศล้วนหลาก เหน้มากหลาย
โถมันสเสร้าสร้อยละห้อยกาย	ไม่พุ่มพ่ายเสร้าหมองกองทุกข์ทน
กองทุกข์ทั้งหลายใหญ่และน้อย	มีเชื้อสายตั้งตั้งงุนสนธิ์
พิเคราะห์ไปทวนมาอย่าร้อนรน	อย่าจงนใช้ปัญญาอุส่าห์พัน
พันใบก้านรานต้นกันถึงราก	นุคกระชากอย่าให้เชื้อเหลือติดมัน
หมดมูลรากสูญเชื้อไม่เหลือพันธุ์	อันทุกข์นั้นหลุดออกไปไม่งอกงาม
เป็นนิโรธดับสนิทพิษแห่งทุกข์	เกิดความสุขเลิศลบล่วงภพสาม
เป็นสุขไม่เจือทุกข์คลุกกลกาม	สุขอร่ามนิรามิสสนิทครัน
ไม่ต้องเจ็บต้องตายต้องกายแก่	ไม่ถื้อมันเสร้าหมองมองโลกีฯ ^{๗๖}

ถอดแก่นจากบทประพันธ์ ดังนี้

อวิชา ๘

๑. อวิชา	เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร
๒. สังขาร	เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน
๓. วิญญาน	เป็นปัจจัยให้เกิดรูปนาม
๔. รูปนาม	เป็นปัจจัยให้เกิดสลายตนะ

^{๗๖} แปลก สนธิรักษ์, ฉันทน์ ขำวิไล, บทเรียนสามรส กายนกร, หน้า ๖๐.

๕. สพายตนะ	เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ
๖. ผัสสะ	เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา
๗. เวทนา	เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา
๘. ตัณหา	เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน
๙. อุปาทาน	เป็นปัจจัยให้เกิดภพ
๑๐. ภพ	เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ
๑๑. ชาติ	เป็นปัจจัยให้เกิดชรา
๑๒. ชรา	เป็นปัจจัยให้เกิดพยาธิ
๑๓. พยาธิ	เป็นปัจจัยให้เกิดมรณะ
๑๔. มรณะ	เป็นปัจจัยให้เกิดความตาย

วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่อง อวิชชา ๘

อวิชชา (บาลี: อวิชชา, สันสกฤต: อวิชยา) หมายถึง ความไม่รู้แจ้ง คือ ความไม่รู้ความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ โดยถูกต้องแจ่มแจ้ง มิได้หมายถึงความไม่รู้ศิลปะวิชาการต่างๆ หรือไม่รู้ร้อนรู้หนาว เป็นต้น แต่สำหรับคนไทยส่วนใหญ่จะนำคำว่า อวิชชา ไปใช้เฉพาะกับวิชาในทางไสยศาสตร์เท่านั้น โดยเข้าใจกันว่า อวิชชาเป็นวิชาที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หรือหาประโยชน์เข้ามาใส่ตนเองโดยไม่สนใจผู้อื่น

อวิชชา หมายถึงความไม่รู้ในอริยสัจ คือ

ไม่รู้ในทุกข์ ได้แก่ไม่รู้ว่าจะไรบ้างที่เป็นตัวทุกข์ เช่น ไม่รู้ความเกิด ความแก่ ความตาย ความผิดหวัง เป็นตัวทุกข์

ไม่รู้ในเหตุเกิดทุกข์ ได้แก่ไม่รู้ที่ทุกข์นั้นเกิดมาจากตัณหาในจิตของตนเอง มิใช่เกิดจากผีสิง เทวดา มิใช่เกิดจากการบันดาล

ไม่รู้ในความดับทุกข์ ได้แก่ความไม่รู้ที่ทุกข์นั้นเมื่อเกิดแล้วสามารถดับได้ โดยการกำจัดตัณหาให้หมดไป

ไม่รู้ในข้อปฏิบัติสำหรับดับทุกข์ ได้แก่ไม่รู้ที่ทุกข์นั้นจะดับสนิทได้ด้วยมรรค ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น มิใช่ดับได้ด้วยการวิงวอนขอร้องให้คนอื่นช่วย

ความไม่รู้สีกตัวทั่วพร้อมโดยสมบูรณ์ในความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ในขณะที่กำลังเผชิญหน้ากับมัน กล่าวคือไม่รู้กายในกาย ไม่รู้เวทนาในเวทนา ไม่รู้จิตในจิต และไม่รู้ธรรมในธรรม ก็คือไม่มีสติปัญญา ๔ ที่บริบูรณ์นั่นเองคือ อวิชา^{๓๓}

๓.๕ แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนคฺคฉบับนคฺคกาย

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่กวีนำมาแต่งเป็นคำประพันธ์ ดังที่ปรากฏในกายนคฺคฉบับนคฺคกายว่า

อวิชา ค้นหาเข้าบังจิตต์	ให้มัวมิดมิดลื้อมไม่แจ่มใส
ทุกขัง อนิจจังไม่ตั้งใจ	ว่าได้ว่าไม่เห็นความ
อนัตตา เขาเป็นสูญเปล่า	ช่างโง่งงอะไรไม่ไต่ถาม ^{๓๔}
ถอดแก่นธรรมในบทประพันธ์ฉบับนคฺคกาย ได้แก่ ไตรลักษณ์ ๓ ประการคือ	
๑. อนิจจัง	ความไม่เที่ยง
๒. ทุกขัง	ความเป็นทุกข์
๓. อนัตตา	ความไม่มีตัวตน

๑) แก่นธรรมเรื่องไตรลักษณ์

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนสิ้น (สังขาร-สิ่งปรุงแต่ง) มีสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) ที่ล้วนต้อง "เป็นเช่นนั้นเอง", คือ ล้วนเกิดมาแต่เหตุปัจจัยอันมาประชุมปรุงแต่งเป็นปัจจัย (สนับสนุน) แก่กัน และกันชั่วขณะหรือระยะหนึ่ง ตัวตนที่เห็นหรือผัสสะได้ด้วยอายตนะใดๆก็ตามที่ ล้วนเป็นเพียง มวลหรือกลุ่มหรือก้อน (ขณะ) ของเหตุต่างๆเหล่านั้นที่มาเป็นปัจจัยนั้นๆ ตัวตนเหล่านั้นจึงขึ้นอยู่กับเหตุหรือสิ่งที่มาเป็นปัจจัยกัน จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวตนที่หมายถึงเราหรือของเรา และเพราะความที่เกิดแต่เหตุปัจจัย อันต้องอาศัยเหตุต่างๆ มาเป็นปัจจัยแก่กันและกัน หรือมาประชุมเกี่ยวเนื่อง สัมพันธ์กัน

จึงเพียงแลดูอุปสรรคหนึ่งว่าเป็นสิ่งๆ เดียว, แต่ก็มีใช้สิ่งๆเดียวกันอย่างแท้จริง จึงมีความไม่สมบูรณ์ในตัวเองแฝงอยู่โดยธรรมหรือธรรมชาติ จึงมีสามัญญลักษณะหรือลักษณะโดยธรรมชาติ ๓ ประการดังนี้

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๓๔} นายภู อยู่เรือ, กายนคฺคฉบับนคฺคกาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓.

"อนิจจัง" มีอาการความไม่เที่ยง มีอันต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นอาการธรรมดา, จึงไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาให้เป็นไปตามปรารถนาได้ตลอดไป

"ทุกขัง" มีความคงทนอยู่ไม่ได้ จึงเกิดสภาวะเสื่อมไปเป็นอาการธรรมดา และดับไปเป็นที่สุด

ล้วนเป็น "อนัตตา" ไม่มีตัวไม่มีตน ที่เป็นแก่น เป็นแกน อย่างถาวรแท้จริงได้ตลอดไป กล่าวคือตัวตนของตณั้้นล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัยอันเป็นสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) มาประชุมปรุงแต่งเป็นปัจจัยแก่กันและกัน อันเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันชั่วขณะหนึ่ง คุณดั่งแสงแดด แว่นขยาย และเชื้อไฟ (ขยายความ), แต่เมื่อเหตุปัจจัยหลากหลายต่างๆ อันมาประชุมกันเหล่านั้น มีอันต้องแปรปรวน, เสื่อม และดับด้วยเหตุอันใด อันต้องเป็นเช่นนั้นเอง, สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น จึงต้องแปรปรวน เสื่อม และดับไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้นด้วย ธรรมทั้งปวงเมื่อไม่มีตัวตนแท้จริง จึงล้วนไม่ใช่อะไรๆ ของใครๆ ได้อย่างแท้จริงทั้งสิ้น นั้นจึงล้วนเป็นเหตุให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา อย่างแท้จริง ล้วนแล้วเป็นไปตามธรรมหรือธรรมชาตินั้นเอง

ดังนั้น แม้กระทั่งตัวตน, ของตน ที่แอบหลงแอบยึดมั่นถือมั่นตามความพึงพอใจของตัวของตนนั้น จึงล้วนไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา อย่างแท้จริง ล้วนต้องแปรปรวน เสื่อม และดับไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น

เพราะต้องแปรปรวน เสื่อมและดับไปเป็นอาการธรรมดา ทำให้ไม่มีตัวตนที่เป็นแก่น แกนถาวรอย่างแท้จริง (อนัตตา) จึงเป็นเหตุปัจจัยให้เป็นทุกข์ถ้าไปอยากด้วยตัณหา หรือไปยึดด้วยอุปาทานความพึงพอใจของตัวของตน เพราะความที่ควบคุมบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ อย่างจริงแท้แน่นอนนั่นเอง เพียงดูประหนึ่งสามารถควบคุมบังคับได้ในบางเหตุปัจจัยจนก่อให้เกิดความสมปรารถนา จึงก่อให้เกิดมายาจิต ไปหลงคิด, หลงยึดว่าอยู่ภายใต้อำนาจ สามารถควบคุมบังคับได้ แต่แท้จริงแล้วไม่สามารถควบคุมได้อย่างจริงแท้แน่นอน, แต่ต้องแปรปรวนไปตามสภาวะธรรม อย่างจริงแท้แน่นอน อันล้วนเป็นไปตามสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) แท้ๆ

๒) แก่นธรรมเรื่อง ชาติ ๔

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ภิกษุได้นำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ความว่า

อันความเกิดเอากำเนิดมนุษย์ชาติ	ย่อมตั้งชาติเป็นปฐมเป็นมหา
ภูตรูปสี่ปฏิวเลวตา	เป็นเรื่องมาเอาไปเดโชไฟ
เป็นสังขารวิญญานที่เกิดดับ	เป็นสำหรับก่อสร้างทางนิสสัย
แสวงหาความชอบประกอบใจ	ให้ต้องในธรรมะพระพุทธองค์ ^{๑๕}

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

ถอดแก่นธรรมและวิเคราะห์หลักธรรมในนภพ

หลักธรรมในบทประพันธ์ ได้แก่ ธาตุ ๔ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม

วิเคราะห์แก่นธรรมจากเรื่อง ธาตุ ๔

องค์ประกอบของสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า ธาตุ

คำแปล และ ความหมาย

ธาตุที่เราจะได้ศึกษาในบทเรียนนี้ ไม่ได้หมายถึงธาตุที่ปรากฏในตารางธาตุ ทหราน
ซิซัน ในวิชาวิทยาศาสตร์ หรือวิชาเคมี จำพวก ธาตุฮีเลียม ธาตุอาร์กอน ธาตุไนโตรเจน ดังที่เราเคย
เรียนเคยรู้จักกันมา แต่ธาตุในที่นี้เป็นธาตุที่เป็นองค์ประกอบแท้จริงหรือองค์ประกอบดั้งเดิมของ
สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสิ่งใดๆ ก็ตาม ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตก็
ล้วนมีองค์ประกอบนี้อยู่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานชั้นต้นที่ละเอียดที่สุดที่ไม่สามารถจะแยกย่อย
ให้ละเอียดไปกว่านี้ได้ อีก ซึ่งได้มีท่านผู้รู้ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของธาตุไว้ในที่ต่างๆ
ดังนี้

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือ มีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุ
ปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้ทำลาย มิใช่สัตว์ มิใช่ชีวะ

ธาตุ หมายถึง ผู้ทรงไว้, ผู้ตั้งอยู่, ผู้ดำรงอยู่

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาคะแยกออกไปอีกไม่ได้ สิ่งที่เป็นต้นเดิมเป็นมูล
เดิม

ธาตุ หมายถึง วัตถุซึ่งเป็นส่วนผสมดั้งเดิมของสิ่งต่างๆ

จากความหมายของธาตุที่ท่านผู้รู้หลายท่าน ได้ให้ความหมายตามที่ได้นำมาเสนอ นี้
ทำให้พอจะสรุปได้ว่า

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่เป็นองค์ประกอบชั้นต้นสุดของสรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่มีชีวิตและ
ไม่มีชีวิต โดยไม่สามารถจะแยกให้เล็กหรือละเอียดลงไปได้อีก และทำหน้าที่ทรงไว้หรือทำให้สิ่ง
ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้

การแบ่งธาตุ

เกี่ยวกับเรื่องธาตุนี้ เราสามารถแบ่งธาตุออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ธาตุ ๔ และ ธาตุ ๖ ซึ่ง
ปิ่น มุทุกันต์ อธิบายถึงเหตุที่มีการจัดหรือแบ่งธาตุออกเป็น ๒ กลุ่มว่า “ธาตุที่ทรงแสดงไว้ มีอยู่สอง
นัย คือ ทรงแยกเป็น ๔ ธาตุ กับ ๖ ธาตุ ที่แยกเป็น ๔ ธาตุนั้นคือ ทรงชี้เฉพาะธาตุใหญ่ๆ ที่เป็นแม่
ธาตุจริงๆ โดยทรงมุ่งหมายให้นักปฏิบัติเห็นได้ง่าย ในทำนองว่าให้ใช้เป็นเครื่องประกอบกรรมฐาน
(ธาตุกัมมัฏฐาน) ส่วนที่แยกออกเป็น ๖ ธาตุ เป็นการแยกเพื่อการศึกษาชั้นละเอียดสูงขึ้นไป”

ธาตุ ๔ นี้มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ภูตรูป ๔ หรือมหาภูต ๔ ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ซึ่งในภาษาบาลีมีชื่อเรียกว่าธาตุดินว่าปฐวีธาตุ เป็นธาตุที่ตั้งของธาตุทั้งหลาย เพราะสิ่งทั้งหลายจะเป็นรูปร่างต่าง ๆ ต้องมีธาตุดินเป็นองค์ประกอบจึงจะเป็นรูปร่างได้ เรียกธาตุน้ำว่า อาโปธาตุ คือธาตุที่ทำให้เกิดการเกาะกุมจับรวมตัวเข้าด้วยกัน ทำให้มีลักษณะเอิบอาบและเคลื่อนที่หรือไหลไปมาได้ เรียกธาตุไฟว่า เตโชธาตุ เป็นธาตุที่ทำให้ร้อนหรือเย็น และทำให้เกิดการย่อย และเรียกธาตุลมว่า วาโยธาตุ เป็นธาตุที่ทำหน้าที่ค้ำจุนธาตุอื่น ทำให้สิ่งต่างๆ เกร็งตึง หรือสั่นไหว ซึ่งพระธรรมปิฎกได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับธาตุ ๔ ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า

“ปฐวีธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่, สภาพเป็นหลักที่ตั้งที่อาศัยแห่งสหชาตรูป เรียกสามัญว่า ธาตุแข็งแ็ง หรือ ธาตุดิน อาโปธาตุ สภาวะที่เอิบอาบหรือดูดซึม หรือช่านไป ขยายขนาด ผืนึก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกว่า ธาตุไฟ วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ และค้ำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม”[๖]

ธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช วัตถุสิ่งของทั้งปวง ทั้งที่อยู่ในโลกและนอกโลก หรือจะกล่าวไว้ในทุกสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลก็ได้ โดยที่ ธาตุ ๔ นี้ เป็นวัตถุพื้นฐานหรือดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ ที่กล่าวเช่นนั้น เพราะว่าสิ่งต่างๆ ทั้งหลายนั้นเกิดจากธาตุทั้ง ๔ นี้ผสมกัน

๓) แก่นธรรมเรื่อง สิล ๕

แก่นธรรมหมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ภิกษุมาแต่เป็นบพประพันธ์ ดังที่ปรากฏในกายนครฉบับนครกายความว่า

วิสัยตามบาลีนั้น	ซึ่งข้อขันคืออธิบาย
แปลความตามบทให้อัดจิตต์	อดแล้วสำแดงแจ้งถวาย
ทั้งโทโสโลโก ก็มากมาย	ใจร้ายห้าวหาญและดุคั่น
ข่มเหงเขาเอาของแล้วขู่ตวาด	สุรารามย์โดยดีทุกสิ่งสรรพ
ปาณาติปาตา สิลห้านั้น	เป็นสำคัญทำชีวิตเขาดกไป
ฆ่าสัตว์ ก็คืออธิบาย	ให้เขาดายล่วงสิ้นอย่าสงสัย
อทินนาทานาท่านว่าไว้	ของสิ่งใดเจ้าของเขายังมี
ลักแล้วน้อก็ห้ามไปตามบท	จงกำหนดจิตต์ใจทุกสิ่งศรี
อย่าใช้ผู้อื่นน้อก็ไม่ดี	สิกขานี้ห้ามแล้วพึงเข้าใจ
กาเมสุมิฉาจาราเว	อุปเท่ห์ท่านแปลลงจะแก้ไข
เมียบุตรนคดาของผู้ใด	เขาเลี้ยงไว้หวงเหวนเป็นสำคัญ

ชายใดทำชั่วไปกลัวบาป	ใจบาปอยากได้ทุกสิ่งสรรพ
รักใคร่ได้เสียขูเมี้ยน	อย่างนั้นกลัวลงศึกษาไป
มุสาวาทอย่าล่อลวง	กล่าวทั้งเอาแต่จริงให้หมดได้
อย่ามาอย่าว่าเขาไม่เข้าใจ	แล้วกลับไปให้คนอื่นไปล่อลวง
อย่างนี้ก็ขาดจากศึกษา	ยังสุราเมรัยนั้นใหญ่หลวง
กินน้ำคองของเมาเหล้าทั้งปวง	อันนี้กลัวศึกษาทั้งห้าองค์
ความประมาทอาจหาญเป็นพาลแท้	จิตต์ไม่แนกเลื่อมไคล้ให้ไหลหลง
ด้วยเมามายแก่กายไม่ตั้งตรง	อาจทะนงกล้าหาญพาลชกตี ^{๕๐}
ถอดแก่นธรรมในสุภายิตคำกลอนนครกาย	ความว่ากลอนนี้มาจากศีล ๕
วิเคราะห์แก่นธรรมเรื่องศีล ๕	

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี ศึกษาปะทั้งสมาธิยามิ เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี ศึกษาปะทั้งสมาธิยามิ เว้นจากการลักทรัพย์
๓. กามสุมิฉลาจารา เวรมณี ศึกษาปะทั้งสมาธิยามิ เว้นจากการประพฤติดิในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี ศึกษาปะทั้งสมาธิยามิ เว้นจากการพูดปด
๕. สุราเมรัยมัชฺจะปะมาทัฏฐานา เวรมณี ศึกษาปะทั้งสมาธิยามิ เว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด

เพียงรู้จักว่าศีล ๕ ข้อมีอะไรบ้างเท่านั้น ยังไม่พอ ผู้รักษายังต้องรู้เลยไปถึงว่า ท่านวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างไรในการวินิจฉัยว่าทำอะไรแค่นั้นจึงล่วงศีล คือศีลขาด โดยใช้กฎเกณฑ์ในการวินิจฉัยที่ท่านเรียกว่า องค์ของศีล เป็นเครื่องตัดสิน ถ้าครบองค์ของศีลข้อนั้นๆ ศีลข้อนั้นก็ขาด ถ้าไม่ครบองค์ที่วางไว้ ขาดไปหนึ่งหรือสองข้อ ถือว่าศีลไม่ขาด แต่ศีลก็เศร้าหมอง องค์ของศีลที่ท่านวางไว้จึงเป็นเครื่องเตือนใจให้สำรวมระวังไม่ประมาท

ศีลข้อ ๑ มีองค์ ๕ คือ

๑. ปาณ	สัตว์มีชีวิต
๒. ปาณสญญิตา	รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. วรกจิตต์	จิตคิดจะฆ่า
๔. อุปกุกโม	เพียรเพื่อจะฆ่า
๕. เตน มรณ	สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น

^{๕๐} นายภู อยู่เรือ, กายนครฉบับนครกาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒-๒๓.

การฆ่าตัวเองจึงไม่ล่วงกรรมบถ เพราะไม่ครบองค์ของศีลข้อนี้ ถ้าครบองค์ ๕ ศีลข้อ ๑ ก็ขาด ถ้าไม่ครบ ๕ ข้อ ศีลไม่ขาด แต่ก็เศร้าหมอง โทษของศีลข้อ ๑ นี้ อย่างหนักทำให้ไปเกิดในอบาย เป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน อย่างเขาทำให้อายุสั้นเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ถึงกระนั้นโทษของการล่วงศีลข้อนี้ก็หนักเบาต่างกันด้วยร่างกายของสัตว์ ๑ ด้วยคุณของสัตว์ ๑ ด้วยเจตนา ๑ และด้วยความพยายาม ๑

๔) แก่นธรรมเรื่อง โลกธรรม ๘

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่กวีนำมาแต่งเป็นบทประพันธ์ ดังคำกลอนที่ปรากฏในกายนครเรื่องโลกธรรม ๘ ความว่า

ท่านผู้ฟังทั้งหลายจงตั้งใจดี	พุทธภาษิตเพียงเท่าเราแก้ไข
โลกธรรมแปดนี้ก็มีใน	บาลีไว้พุทธองค์สำแดงมา
โลกธรรมเป็นคำพระเตือนจิตต์	เห็นความผิดย่าให้แสวงหา
จงจำไว้ให้มั่นเป็นสัญญา	ศาสนาคำสอนนี้เที่ยงตรง ^{๘๐}

ถอดแก่นธรรมในบทกลอนที่ปรากฏในเรื่องนครกาย ได้แก่ โลกธรรม ๘ ประการ
วิเคราะห์แก่นธรรมในโลกธรรม ๘

โลกธรรม ๘ หมายถึง เรื่องของ โลกมีอยู่ประจำกับชีวิต สังคมและโลกของมนุษย์เป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบ ด้วยกันทั้งนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม ข้อแตกต่างคือ ใครประสบมาก ประสบน้อย ช้าหรือเร็ว โลกธรรมแบ่งออกเป็น ๘ ชนิด จำแนกออกเป็น ๒ ฝ่ายควบคู่กันและมีความหมายตรงข้ามกัน คือ

๑. โลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ คือ ฝ่ายที่มนุษย์พอใจมี ๔ เรื่อง คือ

- ได้ลาภ หมายความว่า ได้ผลประโยชน์ ได้ทรัพย์สินเงินทอง ได้บ้านเรือนหรือที่ดิน ไร่นา

- ได้ยศ หมายความว่า ได้รับแต่งตั้งให้มีฐานันดรสูงขึ้น ได้ตำแหน่ง ได้อำนาจเป็นใหญ่เป็นโต

- ได้รับสรรเสริญ คือ ได้ยิน ได้ฟัง คำสรรเสริญคำชมเชย คำยกยอ

- ได้สุข คือ ได้ความสบายกาย สบายใจ ได้ความเบิกบาน ร่าเริง ได้ความบันเทิงใจ

๒. โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ คือ ฝ่ายที่มนุษย์ไม่พอใจมี ๔ เรื่อง คือ

- เสื่อมลาภ หมายความว่า ลาภที่ได้มาแล้วเสียไป

^{๘๐} นายภู อยู่เรือ, กายนครฉบับนครกาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๑๕), หน้า ๔๐.

- เสื่อมยศ หมายถึง ถูกลดความเป็นใหญ่ ถูกถอดออกจากตำแหน่ง ถูกถอดอำนาจ
- ถูกนินทา หมายถึง ถูกตำหนิติเตียนว่าไม่ดี มีใครพูดถึง ความไม่ดีของเราในที่ลับ

หลังเรียกว่าถูกนินทา

- ตกทุกข์ คือ ได้รับความทุกข์ทรมานกายทรมานใจ

๕) แก่นธรรมเรื่อง กรรมบถ ๑๐

แก่นธรรม หมายถึง หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ภิกษุนำมาแต่งเป็นบทประพันธ์
ดังกล่าวตอนที่ปรากฏในกายนครหรือนครกาย ความว่า

กรรมบถสิบประการตัดพาลได้	เร่งจำไว้จะมีอานิสงส์
กายกรรมสามนั้นไม่มั่นคง	ให้ดำรงสำรวมไว้ให้ดี
คือปามาฆ่าสัตว์ด้วยตัวเอง	และข่มเหงใช้จ้างทุกสิ่งศรี
ให้ฆ่าสัตว์ตัดรอนซึ่งชีวิ	สัตว์มีชีวิตให้ตกพลัน
อทินนาทานว่าลัก	ของพ่อแม่พี่น้องทุกสิ่งสรรพ
คนอื่นไถลใช้ญาติก็เหมือนกัน	เป็นอันขาดอทินนาทาน
กาเมสุมิจนจารา ว่าล่วงล้ำ	เมถุละธรรมอันอาจหาญ
เมียบุตรธิดาทุกประการ	ทุกราจารทำชั่วไม่กลัวภัย
ถูกหลานเมียท่านท่านหวงหึง	เร่งรำพึงดูเถิดอย่าสงสัย
ของเขาเขารักดังดวงใจ	ท่านห้ามไว้อย่าให้พึงยินดี
วชิกรรม กรรมสี่มีต้นว่ามุสา	กล่าววาจาหลอวงเป็นสาโดย
ไม่จริงว่าจริงทุกสิ่งไป	ไม่ได้ว่าได้เป็นมารยา
สัมผัสปลานี้ก็กล่าวหาญ	เจริญจนกล่าวเป็นภาษา
สัพพอกหยอกล้อหัวร่อฮา	เจรจาตกลงกะนองไป
ข้อหนึ่งสุรุสวาทนั้น	เถียงกันหยาบช้าไม่ปราศรัย
คำทอต่อคำด้วยจิตใจ	ดังไซ้รู้ต้องห้ามตามบาป
เปสุญวาสนั้นขาดหาย	กล่าวร้ายส่อเสียดและเบียดสี
ยุยงพระสงฆ์ และหลวงชี	น้องพี่แม่พ่อให้พราดกัน
มโนกรรมห้ามอภิขมา	นั่นถือว่าตั้งใจให้อุปถัมภ์
รักษาใจให้อยู่แต่ในธรรม	อย่าอ่อนมน่าอยากได้ของผู้ใด
ของเขาอย่าคิดเอาเป็นของตน	ทั้งผู้คนลูกเมียท่านหมดใจ
เป็นต้นหาจะพาท่าเรียบไป	จะทำให้ฟังชันการโลกีย์
พยาบาทคาดหมายว่าร้ายนัก	จะพลิกพลัฏตามชอบให้ลอยหนี

ผูกกรรมทำเวรทุกราศรี	เป็นไพร่ต่อกันทุกวันไป
มิจนาทิกฐิไชร์ไช้แต่เขา	จะยกแยกกล่าวความตามโวหาร
ถึงเป็นไทยไม่ต้องครองให้เห็นการ	อุปาทานถือนั่นในสัญญา
ไม่เชื่อฟังพุทโธวาท	ถือนลาดเกิดในพระศาสนา
ไม่เชื่อแม่มดห้าวที่กล่าวมา	ได้ชื่อว่ามิจนาทิกฐิไช ^{๔๒}

ถอดแก่นธรรมในบทกลอนที่ปรากฏในกายนกร ฉบับนคกราย ได้แก่ กุศลกรรมบถ

๑๐ ประการ

วิเคราะห์แก่นธรรมกุศลกรรมบถ ๑๐

ศีลกรรมบถ ๑๐ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม หรือกรรมดีที่เป็นทางไปสู่สุคติ ประกอบด้วย ๓ หมวด ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้

ก. กายกรรม ๓ หมายถึง การกระทำทางกาย ๓ อย่าง อันได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤตินอกใจ

ข. วิจิตรกรรม ๔ หมายถึง การกระทำทางวาจา ๔ อย่าง อันได้แก่

๔. มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิสุณาวาจา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสวาจา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นไปไม่ได้

ค. มโนกรรม ๓ หมายถึง การกระทำทางใจ ๓ อย่าง อันได้แก่

๘. อนภิชชา คือ ไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท คือ ไม่คิดร้ายผู้อื่น

๑๐. สัมมาทิกฐิ คือ มีความเห็นชอบ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมไม่เป็น

มิจนาทิกฐิ

๖. กุศลกรรมบถ ๑๐

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย

^{๔๒} นายภู อยู่เรือ, กายนกรฉบับนคกราย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๑๕), หน้า ๔๑.

๓. กามะสูมิจนาจารา เวมณี เว้นจากประพตติผิดในกาม
ทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นกายกรรม เพราะเป็นไปทางกายทวารโดยมาก
๔. มุสาวาทา เวมณี เว้นจากพูดเท็จ
๕. ปิสุณาย วาจาเย เวมณี เว้นจากพูดส่อเสียด
๖. ผรุสาย วาจาเย เวมณี เว้นจากพูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปา เวมณี เว้นจากพูดเพื่อเจ้อ
- ทั้ง ๔ นี้ จัดเป็นวจีกรรม เพราะเป็นไปทางวจีทวารโดยมาก
๘. อนภิขมา ไม่โลภอยากได้ของเขา
๙. อพยาปาท ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
๑๐. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม
- ทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นมโนกรรม เพราะเป็นไปทางมโนทวารโดยมาก

คำว่า กุศลกรรมบถ แปลได้ ๒ นัย

๑. แปลว่า ทางเกิดแห่งกุศลกรรมที่ส่งผลในปฏิสนธิกาลได้
 ๒. แปลว่า กุศลกรรมที่เป็นเหตุเกิดในสุคติภูมิ และความสุขในสุคติภูมินั้น
- ธรรมจริยา แปลว่า การประพฤติที่เป็นธรรม
- สมจริยา แปลว่า การประพฤติกกรรมที่ถูกต้อง

ทรงแสดงผลดีที่จะพึงได้รับ จากการประพฤติธรรม และการประพฤติกกรรมที่ถูกต้อง
นี้ว่า ใครปรารถนาอะไร จะเป็นมนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ พรหมสมบัติ มรรค ผล และนิพพาน
ล้วนสำเร็จสมประสงค์ทั้งสิ้น ดังข้อความในสาเลชยกสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้ หลังจากตายจาก
โลกนี้แล้ว ย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งธรรมจริยาและสมจริยา คู่ก่อนพรหมณ์
และคฤหบดีทั้งหลาย ธรรมจริยาและสมจริยา ทางกายมี ๓ ทางวาจามี ๔ ทางใจมี ๓

ธรรมจริยาและสมจริยา ทางกายมี ๓ คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ละการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เว้นขาดจากการ
ยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เป็นผู้ไม่ทอนไม้และศัสตราอันวางแล้ว มีความละเอียดประกอบด้วย
เอ็นดู เป็นผู้เกื้อกูล อนุเคราะห์สัตว์ทุกจำพวก

๒. เป็นผู้ละอกินนาทาน เว้นขาดจากอกินนาทาน ขึ้นชื่อว่า ทรัพย์สินของผู้อื่น จะอยู่ใน
บ้าน หรืออยู่ในป่าก็ตาม ย่อมเป็นผู้ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยจิตคิดขโมย

๓. เป็นผู้ละกามะสูมิจนาจาร เว้นขาดจากกามะสูมิจนาจาร

พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ธรรมจริยาและสมจริยา ทางกายมี ๓ ดังนี้แล

ธรรมจริยา และสมจริยา ทางวาจา มี ๔ คือ

๑. บุคคลในโลกนี้ เป็นผู้ละมุสาวาท เว้นขาดจากมุสาวาท ไปในสภาที่ดี ในบริษัทที่ดี ในท่ามกลางหมู่ญาติที่ดี ในท่ามกลางเสนาที่ดี ในท่ามกลางแห่งราชตระกูลที่ดี ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ชักถามว่า แน่ะพ่อชาย ท่านจงมา ท่านรู้อย่างไร จงบอกอย่างนั้น บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้ ก็บอกว่า ข้าพเจ้าไม่รู้ หรือรู้ก็บอกว่า ข้าพเจ้ารู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่า ข้าพเจ้าไม่เห็น หรือเห็นก็บอกว่า ข้าพเจ้าเห็น ย่อมไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งคนอื่น หรือเพราะเหตุแห่งอามิสสินจ้าง

๒. เป็นผู้ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากกล่าวส่อเสียด ฟังข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกคนหมู่นี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนทั้งหลายที่แตกกันแล้ว หรือสนับสนุนหมู่มิตรที่สามัคคีกันอยู่แล้ว เป็นผู้มีความชื่นชมยินดีในหมู่มิตรสามัคคีกัน เป็นผู้กล่าววาจาที่ทำให้คนสามัคคีกัน

๓. เป็นผู้ละคำหยาบ เว้นขาดจากการกล่าวคำหยาบ เป็นผู้กล่าววาจาไม่มีโทษ เสนาะ โสด เป็นที่รักจับใจ เป็นคำสุภาพ เป็นที่ชอบใจ พอใจของคนจำนวนมาก

๔. เป็นผู้ละการกล่าวเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการกล่าวเพ้อเจ้อ พูดในเวลาที่ไม่ควรพูด พูดคำจริง พูดอิงอรธ อิงธรรม อิงวินัย มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง ไม่พูดมาก พูดแต่คำที่มีประโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ธรรมจริยาและสมจริยาทางวาจา มี ๔ อย่างนี้แล

ธรรมจริยาและสมจริยา ทางใจ มี ๓ อย่าง คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มากไปด้วยความไม่เพ่งเล็ง ไม่ละโมภะอยากได้ทรัพย์ ของผู้อื่นมาเป็นของตน

๒. เป็นผู้มิใช่ใจไม่พยายาหา ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น คิดแต่ในทางที่ดีว่า ขอสัตว์ทั้งหลาย จงมีความสุข อยู่รุดตลอดภพเกิด

๓. เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การเช่นสรวงบูชา มีผล ผลวิบากของกรรมดีและกรรมชั่วมีจริง โลกนี้มีจริง โลกหน้ามีจริง มารดา มีบุญคุณ บิดามีบุญคุณ โอปปาติกะมีจริง สมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้ามีจริง

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ธรรมจริยาและสมจริยาทางใจ มี ๓ อย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้ หลังจากตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะการประพฤติธรรม และการประพฤติกกรรมอันชอบเหล่านี้แล^{๘๓}

^{๘๓} อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

**ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบแก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนครในพระไตรปิฎก
กับแก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับจังหวัดพังงา บนพื้นฐานพระไตรปิฎก**

แก่นธรรมผ่านแนวคิด เรื่องกายนครในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนคร ฉบับจังหวัดพังงา
๑. มหาภูตรูป ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๒. อายตน์ ๖ (๑) จักขุ ตา (๒) โสต หู (๓) ชาน จมูก (๔) รสะ ลิ้น (๕) กาย กาย (๖) มโน ใจ ๓. สติ ความระลึกได้ ๔. สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ๕. วิญญาน ๖ (๑) จักขุวิญญาน (๒) โสตวิญญาน (๓) ชานวิญญาน (๔) ชิวหาวิญญาน (๖) มโนวิญญาน ๖. ธาตุ ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๗. พระนิพพาน ๘. อริยมรรคมีองค์ ๘ (๑) ปัญญาเห็นชอบ (๒) ความดำริชอบ (๓) การเจรจาชอบ (๔) การทำงานชอบ (๕) การเลี้ยงชีพชอบ (๖) ความเพียรชอบ (๗) การตั้งสติชอบ (๘) การตั้งใจชอบ	๑. สติปัฏฐาน ๔ คือ การเจริญสติระลึกรู้ (๑) กายนุปัสสนาสติปัฏฐาน (๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน (๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (๔) ชัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๒. สัมมปปธาน ๔ คือ ความเพียรพยายาม (๑) สังวรปธาน เพื่อยับยั้งอกุศลธรรม ไม่ให้เกิดขึ้น (๒) ปหานปธาน เพียรละบาปอกุศลธรรมที่ เกิดขึ้นแล้ว (๓) ภวานาปธาน เพียรฝึกฝนกุศลธรรมที่ เกิดขึ้น (๔) อนุรักขปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่ เกิดขึ้นไม่ให้เสื่อม ๓. อิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จ (๑) นันทะ คือ ความพอใจ เต็มใจ (๒) วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม (๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่จดจ่อในสิ่งนั้น (๔) วิมังสา คือ หมั่นพิจารณาใคร่ครวญใน สิ่งนั้น

--	--

แก่นธรรมผ่านแนวคิด เรื่องกายนกรในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร ฉบับจังหวัดพังงา
	๔. อินทรีย์ ๕ คือ ธรรมที่ทำหน้าที่เป็นใหญ่ใน อารมณ์ (๑) สัทธินทรีย์ คือ ความศรัทธาเป็นใหญ่ (๒) วิริยินทรีย์ คือ ความเพียรเป็นใหญ่ (๓) สตินทรีย์ คือ สติระลึกรู้เป็นใหญ่ (๔) สมาธินทรีย์ คือ การทำจิตให้เป็นสมาธิ (๕) ปัญญินทรีย์ คือ การฝึกฝนเป็นใหญ่ ๕. พละ ๕ คือ (๑) ศรัทธาพละ คือ ความเลื่อมใสศรัทธาเป็น กำลัง (๒) วิริยะพละ คือ ความเพียรพยายามเป็น กำลัง (๓) สติพละ คือ ความระลึกได้ในอารมณ์ เป็นกำลัง (๔) สมาธิพละ คือ การตั้งใจมั่นอยู่ในอารมณ์ กรรมฐาน (๕) ปัญญาพละ คือ เป็นกำลังปัญญาเอาชนะ โมหะ ๖. โพชฌงค์ ๗ คือ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ (๑) สติสัมโพชฌงค์ คือ ความระลึกได้ (๒) ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ คือ ความเพินธรรม (๓) วิริยสัมโพชฌงค์ คือ ความเพียร (๔) ปีติสัมโพชฌงค์ คือ ความอิ่มใจ

	(๕) ปัสสัทธิสัมโพชนงค์ คือ ความสงบใจ (๖) สมาริสัมโพชนงค์ คือ ความมีใจตั้งมั่น (๗) อุเบกขาสัมโพชนงค์ คือ ความมีใจเป็นกลาง
--	---

แก่นธรรมผ่านแนวคิด เรื่องกายนกรในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร ฉบับจังหวัดพังงา
	๗. อริยมรรคมีองค์ ๘ (๑) ปัญญา เห็นชอบ (๒) ความคิด ดำริชอบ (๓) การเจรจาชอบ (๔) การทำงานชอบ (๕) การเลี้ยงชีพชอบ (๖) ความเพียรชอบ (๗) ความตั้งสติชอบ (๘) การตั้งใจมั่นชอบ ๕. พรหมวิหาร ๔ ธรรมของพรหม (๑) เมตตา ความรักใคร่ (๒) กรุณา ความสงสาร (๓) มุทิตา ความพลอยยินดี (๔) อุpekha ความวางเฉย

--	--

**ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบแก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนครในพระไตรปิฎก
กับแก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนครฉบับจังหวัดนครศรีธรรมราช บนพื้นฐานพระไตรปิฎก**

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนคร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนคร ฉบับจังหวัดนครศรีธรรมราช
๑. มหาภูตรูป ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๒. อายตนะ ๖ (๑) จักขุ ตา (๒) โสตร หู (๓) ชาน จมูก (๔) รส ลิ้น (๕) กาย กาย (๖) มโน ใจ ๓. สติ ความระลึกได้ ๔. สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ๕. วิญญาน ๖ (๑) จักขุวิญญาน (๒) โสตวิญญาน (๓) ชานวิญญาน (๔) ชิวหาวิญญาน (๖) มโนวิญญาน ๖. ธาตุ ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๗. พระนิพพาน ๘. อริยมรรคมีองค์ ๘ (๑) ปัญญาเห็นชอบ (๒) ความดำริชอบ (๓) การเจรจาชอบ (๔) การทำงานชอบ (๕) การเลี้ยงชีพชอบ (๖) ความเพียรชอบ	๑. ไตรลักษณ์ ๓ อย่าง (๑) อนิจจัง ความไม่เที่ยง (๒) ทุกขัง ความเป็นทุกข์ (๓) อนัตตา ความไม่มีตัวตน ๒. ศีล ๕ ข้อ (๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (๒) เว้นจากการลักขโมย (๓) เว้นจากการประพฤติดีกในกาม (๔) เว้นจากการพูดเท็จ (๕) เว้นจากการดื่มสุรายาเสพติด ๓. อกุศลมูล ๓ (๑) โลภะ ความอยากได้ (๒) โทสะ ความโกรธ (๓) โมหะ ความหลง ๔. ธาตุ ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) วาโย ธาตุลม (๔) เตโช ธาตุไฟ ๕. กามคุณ ๕ (๑) รูป (รูป)

(๓) การตั้งสติชอบ (๔) การตั้งใจชอบ	(๒) ลัททะ (เลียง) (๓) คั่นระ (กลั่น) (๔) ระสะ (รส) (๕) โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย)
---------------------------------------	--

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร ฉบับจังหวัดนครศรีธรรมราช
	๖. ปหาน ๓ อย่าง (๑) ตัทธกุปหาน คือ การรับเอาด้วยอารมณ์ (๒) วิวิกขัมภนปหาน คือ การละด้วยการข่มไว้ (๓) สมุจเฉทปหาน คือ การดับกิเลสโดยเด็ดขาด

--	--

**ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบแก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกรในพระไตรปิฎก
กับแก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร แปลก สนธิรักษ์, ฉันท์ ขำวิไล บนพื้นฐานพระไตรปิฎก**

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร แปลก สนธิรักษ์, ฉันท์ ขำวิไล
๑. มหาภูตรูป ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๒. आयตน ๖ (๑) จักขุ ตา (๒) โสต หู (๓) ฆาน จมูก (๔) รสะ ลิ้น (๕) กาย กาย (๖) มโน ใจ ๓. สติ ความระลึกได้ ๔. สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ๕. วิญญูญาณ ๖ (๑) จักขุวิญญูญาณ (๒) โสตวิญญูญาณ (๓) ฆานวิญญูญาณ (๔) ชิวหาวิญญูญาณ (๖) มโนวิญญูญาณ ๖. ธาตุ ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๗. พระนิพพาน ๘. อริยมรรคมีองค์ ๘ (๑) ปัญญาเห็นชอบ (๒) ความดำริชอบ	๑. ไม่คบคนพาล คนพาลมีลักษณะ ๔ อย่าง (๑) คนปอกกลอก (๒) คนดีแต่พูด (๓) คนหัวประจบ (๔) คนชักชวนในทางฉิบหาย ๒. ไตรลักษณ์ ๓ (๑) อนิจจัง ความไม่เที่ยง (๒) ทุกขัง ความเป็นทุกข์ (๓) อนัตตา ความไม่มีตัวตน ๓. ความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน (๑) ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต (๒) ในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต (๓) ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต (๔) ในการละความเห็นผิด ประพฤติ ความเห็นถูก

(๓) การเจรจาชอบ (๔) การทำางานชอบ (๕) การเลี้ยงชีพชอบ (๖) ความเพียรชอบ (๗) การตั้งสติชอบ (๘) การตั้งใจชอบ	
--	--

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร แปลก สนธิรักษ์, ฉันทน์ จำเริญ
	๔. พระพุทธรูป ๕ (๑) อรหันต์ เป็นพระอรหันต์ (๒) สมุมาสมพุทฺโธ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์ เอง (๓) วิชชาจณสมบุโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย วิชาและจณะ (๔) สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว (๕) โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก (๖) อนุตฺตโร ปุริสธมฺมสารถิ เป็นสารถิผู้ฝึก บุรุษ (๗) สตฺถา เทวมนุสฺสานํ เป็นครูของเทวดา และมนุษย์ (๘) พุทฺโธ เป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (๙) ภควา เป็นผู้มีโชค ๕. พระธรรมคุณ คุณของพระธรรม (๑) สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอัน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว (๒) สนฺทิฎฺฐิโก ผู้บรรลุพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (๓) อกาลิโก ไม่ประกอบไปด้วยกาล (๔) เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดู (๕) โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว

	(๖) ปัจจตุตฺ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อัมมวิญญูฬังรู้ ได้เฉพาะตน
--	--

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร แปลก สนธิรักษ์, ฉันท ขำวิไล
	๖. พระสังฆคณ (๑) สุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว (๒) อสุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว (๓) ฉายาปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้น ทุกข์ (๔) สามิจิปปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติชอบแล้ว (๕) อาหุณเฑโย เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขา นำมาบูชา (๖) ปาหุณเฑโย เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ (๗) ทกขิณเฑโย เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน (๘) อณฺชติ กรณิโย เป็นผู้ควรทำอัญชลี (๙) อนุตฺตรปญฺญกุเขตฺโต โลกสุตฺ เป็นเนื่อนา บุญของโลก ๗. เรื่องศีล ๕ (๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (๒) เว้นจากการลักทรัพย์ (๓) เว้นจากการประพฤติดิฉิดในกาม (๔) เว้นจากการพูดปด (๕) เว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด

--	--

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร แปลก สนธิรักษ์ ฉันท ขำวิไล
	๘. อวิชชา ๘ (๑) อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร (๒) สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (๓) วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดรูปนาม (๔) รูปนาม เป็นปัจจัยให้เกิดสพายตนะ (๕) สพายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ (๖) ผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา (๗) เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา (๘) ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน (๙) อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดภพ (๑๐) ภพ เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ (๑๑) ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิดขรา (๑๒) ขรา เป็นปัจจัยให้เกิดพยาธิ (๑๓) พยาธิ เป็นปัจจัยให้เกิดมรณะ (๑๔) มรณะ เป็นปัจจัยให้เกิดความตาย

--	--

**ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบแก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกรในพระไตรปิฎก
กับแก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกรฉบับนครกาย บนพื้นฐานพระไตรปิฎก**

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนกร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนกร ฉบับนครกาย
๑. มหาภูตรูป ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๒. อายุตณ ๖ (๑) จักขุ ตา (๒) โสต หู (๓) ชาน จมูก (๔) รสะ ลิ้น (๕) กาย กาย (๖) มโน ใจ ๓. สติ ความระลึกได้ ๔. สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ๕. วิญญาน ๖ (๑) จักขุวิญญาน (๒) โสตวิญญาน (๓) ชานวิญญาน (๔) ชิวหาวิญญาน (๖) มโนวิญญาน ๖. ธาตุ ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม	๒. ไตรลักษณ์ ๓ อย่าง (๑) อนิจจัง ความไม่เที่ยง (๒) ทุกขัง ความเป็นทุกข์ (๓) อนัตตา ความไม่มีตัวตน ๒. ธาตุ ๔ (๑) ปฐวี ธาตุดิน (๒) อาโป ธาตุน้ำ (๓) เตโช ธาตุไฟ (๔) วาโย ธาตุลม ๓. เรื่องศีล ๕ (๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (๒) เว้นจากการลักทรัพย์ (๓) เว้นจากการประพฤติดิในกาม (๔) เว้นจากการพูดปด (๕) เว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด ๔. โลกธรรม ๘ (๑) มีลาภ (๒) เสื่อมลาภ (๓) มียศ (๔) เสื่อมยศ

๗. พระนิพพาน ๘. อริยมรรคมีองค์ ๘ (๑) ปัญญาเห็นชอบ (๒) ความดำริชอบ (๓) การเจรจาชอบ (๔) การทำงานชอบ (๕) การเลี้ยงชีพชอบ (๖) ความเพียรชอบ (๗) การตั้งสติชอบ (๘) การตั้งใจชอบ	(๕) สรรเสริญ (๖) นินทา (๗) สุข (๘) ทุกข์
--	---

แก่นธรรมผ่านแนวคิดเรื่องกายนคร ในพระไตรปิฎก	แก่นธรรมจากวรรณกรรมกายนคร ฉบับนครกาย
	๕. กุศลกรรมบถ ๑๐ ก. กายกรรม ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลักทรัพย์ ๓) กาเมสุมิฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากประพฤติดิฉินกาม ข. วิจิตรกรรม ๔ คือ การกระทำทางวาจา ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากพูดเท็จ ๒) ปิสุณาย วาจา เวรมณี คือ เว้นจากพูดส่อเสียด ๓) ผรุสสาย วาจา เวรมณี คือ เว้นจากพูดคำหยาบ ๔) ลัมพปปลาปา เวรมณี คือ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

	ค. มโนกรรม ๓ หมายถึง การกระทำทางใจ ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อนภิชชา คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ๒) อพยาบาท คือ ไม่คิดร้ายผู้อื่น ๓) สัมมาทิฎฐิ คือ ความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม
--	---

สรุปวิเคราะห์แก่นธรรมในพระไตรปิฎกและแก่นธรรมในวรรณกรรมกายนคร

แก่นธรรมในพระไตรปิฎกกับแก่นธรรมในวรรณกรรมกายนครทุกฉบับมีความสอดคล้องกัน เพราะแก่นธรรมในวรรณกรรมกายนครแต่ละฉบับได้ถอดแก่นธรรมมาจากพระไตรปิฎก แล้วนำมาประพันธ์ร้อยกรองเป็นวรรณกรรม ยกตัวอย่าง มหาภูตรูป ๔ ทั้งในกายนครจากพระไตรปิฎกและจากวรรณกรรม มีความสอดคล้องกันในมหาภูตรูป ๔ ได้กล่าวถึง ลักษณะของธาตุ ๔ ว่าธาตุอันใดมีลักษณะแข็งแ้ง ธาตุนั้นเรียกว่า ธาตุดิน ธาตุอันใดมีลักษณะไหลเอื้ออาบ ธาตุนั้นเรียกว่า ธาตุน้ำ ธาตุอันใดมีลักษณะร้อน ธาตุนั้นเรียกว่า ธาตุไฟ ธาตุอันใดมีลักษณะพัดไปพัดมา ธาตุนั้นเรียกว่า ธาตุลม

หรือแก่นธรรมอื่นเช่น มรรค ๘ มีอยู่ในแก่นธรรมทั้งพระไตรปิฎกและในวรรณกรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียว มีความสอดคล้องกัน

สรุปความว่า การวิเคราะห์แก่นธรรมในพระไตรปิฎกและแก่นธรรมในวรรณกรรมมีความสอดคล้องกัน เพราะแก่นธรรมในวรรณกรรมก็นำมาจากพระไตรปิฎก ผู้วิจัยไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้หมดทุกตัว เพราะแก่นธรรมมีเป็นจำนวนมาก จึงนำมาเฉพาะบางตัว ที่มองเห็นได้ชัดเจนว่าแก่นธรรมทุกตัวมีความสอดคล้องกันทุกประการ

